

Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu

Historia e feve

(prej fillimit deri sot)

Nga turqishtja:
Dr. Qani Nesimi

Titulli origjinal:
Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi

Botoi: Logos-A, Shkup – 2007

FETË INDIANE

Literatura: Carl Clemen, *Die Religionen der Erde*, Munchen 1966, v.1, f.108-166; Helmuth von Glasenapp, *Die nichtchristlichen Religionen*, f.147-173; F. Heiler, *Die Religionen Menschheit*, f.368-418; Shankara, *Tefrik Etme Hazinesi*, Stamboll 1976; *Upaniṣadlar*, derleyen M. Ali Işın, Stamboll 1976; O.R. Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, f.73-78, 97-105; *Ramayana*, përkth. O.R. Doğrul, Stamboll 1975; H.J. Schoeps, *Religionen*, f.169-186; H. Glasenapp, *Die Religionen Indiens*, Tübingen 1943; Ömer Hilmi (Budda), *Hind Dinleri*, Stamboll 1953; Reller, 627-648; F.W. Haack, 82-91.

Fetë që kanë lindur dhe janë zhvilluar në gadishullin indian quhen fe indiane. Krahës ngjashmërisë së karaktereve gjenerale të tyre, këto, me ndikimin e themeluesve dhe me zhvillimin historik të tyre, kanë specifika dhe zhvillim të posaçëm. Në krye të tyre qëndron feja tradicionale e gadishullit indian, hinduizmi. Këtë e ndjekin budizmi, jogizmi, xhajnizmi, si dhe rrymat dhe fraksionet e tjera të tyre.

1. Hinduizmi

Është përfaqësuesi më shumëngjyrësh i besimeve politeiste (në shumë zotra) në kohën e sotme. Tërheq vëmendje me idhujt, të cilët në disa raste janë me qindra, të vendosur në tempujt e fshatrave. Ata jetojnë bashkë me muslimanët dhe numri i tyre është deri 200 milionë. Hindu është emër persisht me të cilin muslimanët i emërtojnë popujt që jetojnë rreth e përqark lumit Indus. Ky emërtim është një shprehje gjeografike. Termi "hinduizëm" përdoret për të shprehur sistemin e mendimit dhe besimin e këtij populli. Ndërsa termi brahmanizëm, nuk rrjedh nga Zoti Brahman, por nga klasa brahmane e priftërinjve indianë. Në shprehjet hinduizëm dhe brahmanizëm kuptojmë mënyrën e përshtypjeve (ndijimit), mendimit, besimit dhe jetesës së indianëve, duke filluar nga periudha më e lashtë e Vedave e deri më sot. Ndërsa indianët për të shpjeguar fenë e tyre përdorin shprehjen "Sanatana Dharma" (rregull i përhershëm).

Rol të rëndësishëm në formimin e gjendjes së sotme të hinduizmit, në këtë apo në atë formë, kanë luajtur shërbimet e popujve të ndryshëm të racës së bardhë, të verdhë dhe të zezë. Banorët më të vjetër të Indisë, duke u përzier me popujt e ardhur nga veriu janë zhdukur, ka mundësi që ata të jenë të zinjët (negrit) me gjenezë afrikanë dhe malenezë. Racën e verdhë e përfaqësojnë popujt Mon-Khmer të Indisë Veriore. Ndërsa raca e bardhë mendohen të jenë dravidët e sotëm, të cilët mijëra vjet përpara janë shpërngulur nga veriu. Ndoshta kanë dhe një afërsi me popujt e vjetër të Pellgut të Mesdheut. Arianët me përkatësi të grupit gjuhësor Indo-Europian, të afërt me persianët, janë shpërngulur për në Indi në vitin 1500 para erës sonë. Edhe pse në fillim të shek. XX u hodhën disa hipoteza se arianët janë themeluesit e kulturës indiane, gjurmimet në rajonin Harappa (në jug të Penxhabit) dhe Mahenco-Daro (në Sind) në vitin 1921-1922 tregojnë se, para shpërnguljes së arianëve, në vitin 2500 para erës sonë, në Indi ka ekzistuar një kulturë shumë e zhvilluar qytetare në rajonin indus dhe se dikur kur kanë ardhur aty janë ballafaquar me një kulturë shumë të zhvilluar. Vetëm se për fat të keq, për shkak të mosgjithësisë së mjaftueshme të burimeve arkeologjike, nuk mund të dimë se cili popull e ka themeluar kulturën induse dhe çfarë gjuhe ka folur ai popull. Por, s'ka dyshim se ajo ka patur lidhje me kulturën e Anadollit. Kjo cilësohet si një kulturë botërore internacionale e zhvilluar në atë kohë. Veprat artistike që gjenden atje, vulat dhe nuskat tregojnë se populli indus ka poseduar edhe kulturën e vizatimit (një përshkrim i zotit përkujton Shivanë të ulur si Joga), e cila u ngjan indianëve të sotëm; gjithashtu tregojnë se u kanë besuar kafshëve të shenjta si krokodilit, gjarpërit dhe kaut dhe materieve si drurit të fikut dhe gurit allus (linga); po ashtu tregojnë se, si simbol kanë përdorur edhe svastikën. Me sa duket arianët, të cilët në vitin 1500 dhe 1250 para

erës sonë janë shpërngulur prej ngushticave të verilindjes për në Penxhab, e kanë shkatërruar këtë kulturë të vjetër dhe kanë lëvizur drejt lindjes; dhe në masë të madhe janë ndikuar nga kultura vendase. Kështu që hinduizmi, duhet të jetë një sintezë e përzierjes së besimit të arianëve dhe popujve vendas.

a. Shkrimet e shenjtë

Në krye të shkrimeve fetare indiane janë *Vedat* të shkruara në sanskritisht. Veda si fjalë ka kuptimin “dituri, urtësi e përhershme”. Është një përmbledhje e madhe e teksteve fetare e shfaqur në vitet 1250 dhe 800 para erës sonë. Në shek. 5 para erës sonë është filluar studimi për gramatikën e gjuhës. Kjo gjuhë edhe sot për studiuesit indianë është gjuhë fetare. Literatura e vedave përbëhet nga katër grupe tekstesh:

1. *Rigveda*: ka kuptimin të njohësh këngët fetare për sakrificën dhe përbëhet prej dhjetë librave që përmbajnë 1028 këngë fetare shumica e të cilave janë nga katër rreshta. Ajo me një sasi të madhe fjalësh, zotërat, sidomos mbretin e zotërve indianë e fton në drekën e sakrificës. *Rigveda*, paraqet edhe raste të ndryshme sociale të arianëve që janë shpërngulur në Indi në vitin 1500 para erës sonë.

2. *Samaveda*: Ka kuptimin “vedat e melodive”. Priftërinjtë në një formë muzikale, duke lexuar me melodi, e shoqërojnë sakrificën.

3. *Jaxhurveda*: Është veda e fjalëve të sakrificës së caktuar. Përbëhet prej lutjeve dhe fjalëve të sakrificës, nga të cilat disa janë shkruar në prozë e disa në poezi. Prifti këto lutje i lexon gjatë sakrifikimit duke murmuritur.

4. *Atharvaveda*: Është veda e fjalëve magjike. Brahmanët janë të detyruar që ta lexojnë në raste të ndryshme të jetës. Është një përmbledhje e madhe e përbërë prej 731 himneve fetare me 6000 strofa. Në krahasim me librat e mëparshëm është shkruar më vonë.

Ndërsa Brahmana, është futur në mesin e librave të shenjtë të shkruara më vonë nga ana priftërinjve. Në mënyrë të përgjithshme tregon për sakrificën dhe për problemet në lidhje me urtësinë dhe teologjinë të shkruara për nxënësit.

Upanishadat, janë pjesa e fundit e literaturës së Vedave. Esencën e tyre e përbëjnë teknika dhe udhëzimet për sakrifikim. Por, gjithashtu ka edhe të atillë që Upanishadat nuk i llogarisin si Veda, por i pranojnë si libra të dorës së dytë të fesë indiane dhe brahmane. Këtu autoriteti i sakrificës është kthyer në misticizëm shpëtues. Sipas Upanishadave krijesat janë krijuar me bashkimin e shpirtit të njeriut (Atman) dhe shpirtit të universit (Brahman). Dhe kënaqësia e përhershme arrihet me njohjen e këtij krijimi. Njeriu dhe universi, sipas misticizmit, duke u bashkuar, në formë të një shëndritjeje të mrekullueshme, do të arrijnë në një kënaqësi. E tërë literatura e Vedave pranohet si shpallje dhe inspirim (Shuriti) i marrur nga Rishis-ët (fallxhinjtë e shenjtë të periudhës së parë). Gjithashtu pranohen si frymë e ekzistencës së pafillimtë, d.m.th. frymë e zotit Brahman. Ndërsa disa besojnë se Vedat janë të ligjëruara nga një zot ose se ato ekzistojnë që në eternitet.

Dy legjenda me emrin Mahabharata dhe Ramajana janë të përfshira në Vedat: E para, ëshë tregim i një lufte në mes familjeve Pendus dhe Kurus, me 100.000 strofa në sanskritisht. Përfshin edhe shumë poezi edukative dhe didaktike. Më e njohura nga këto është Bhagavadgita, që ka kuptimin “kënga e të mëdhenjve”. Sipas shumicës “Gita” përbën Librin 6 të Mahabharata-së. Zoti Vishna, paraqitet në pamje botërore si Krishna i Madh dhe pas luftës së madhe trimit Arjuna, siç thuhet në një legjendë, i jep njohuri për ekzistimin e Zotit, botës dhe shpirtit. Arjuna, kur i sheh të afërmit e tij në fushën e luftës në grupin e kundërshtarëve, nuk dëshiron që të luftojë; vetëm se Zoti Vishnu, i cili kujdeset për qerren e Tij (Arjunasë), e bind Atë se duhet të luftojë. Fjalët e tij i mbështet në këtë bazë: “Kalimtarë janë vetëm trupat e njerëzve, ndërsa shpirti i tyre është i pavdekshëm”. Sipas Bhagavadgita-së, Zoti veten e tij e ka përhapur në botë. Ai është çdo gjë dhe në çdo gjë. Në të njëjtën kohë është edhe sundues i universit. Ata që me dëshirën e tyre vetëveten ia nënshtrojnë Zotit Krishna-Vishnu edhe Zoti do t’iu përkulet dhe do t’iu përgjigjet.

Mbështetja e fesë subjektive (individuale) nga Libri, ka shumë rëndësi për shumë njerëz në Evropë dhe Indi. Për shembull, Mahatma Gandhi thotë:

“Kur demoralizohem e hap Bhagavadgita-në; lexoj një strofë këtu një strofë atje dhe edhe nëse jam në brengë të mëdha, menjëherë filloj të qesh”.

Ramajana, me 24.000 strofa shpjegon tregimin e jetës së një princi legjendë Ramasë. Sipas kësaj, Ravana, mbreti i viganëve, e grabit gruan e Ramasë dhe e çon në ishullin Cejlon (Lanka). Edhe Rama, me ndihmën e majmunëve, të cilët kanë ndërtuar ura mbi oqean, korr sukses në shpëtimin e gruas së tij Sitasë. Në veprën e tij 18 Purana (tregime të vjetra) me përmbajtje legjendare, tregon për krijimin e botës, adhurimet dhe urtësitë. Purana më e njohur “Bhagavata”, ka një ndikim të madh falë epopesë së Krishnasë.

Përveç librave të lartpërmendur ka edhe shkrime të shenjta të tjera të fraksioneve të ndryshme. Vetëm se këto nuk pranohen nga të gjithë hindusët. Shkrimet, e përmbledhura nën titullin “Tantra” (tekst) dhe “Agama” (transmetim), kanë dalë në shesh në fund të mijëvjetëshit të parë. Libri i Ligjit të Manusë dhe veprat tjera legjendare numërohen si Smriti (shpallje). Kjo literaturë madhështore është shkruar në sanskritisht, gjuhë të cilën e kanë përdorur intelektualët e lashtë. Por ka 1400 vjet që literatura e hinduizmit dalëngadalë është larguar nga sanskritishtja. Poetët preferojnë gjuhë të ndryshme të reja indiane. Më të rëndësishme nga këto gjuhë janë ajo indiane, bengale, maratanaje, gujxhouje. Historia e zotëve që është shkruar në këtë gjuhë i është prezentuar për dobi rrethit më të gjerë. Këto vepra janë vazhdim i literaturës në sanskritisht. Përkundër kësaj, një pjesë e literaturës së shkruar në gjuhët dravid (kanara, telegu, tamil dhe malajane), të cilat nuk janë ariane, janë shkruar në mijëvjetshin e parë para erës sonë. Sado që të jenë të ndikuara nga literatura sanskritishte, ato në aspektin e gjuhës dhe përmbajtjes paraqesin një specifikë tjetër.

b. Mendimi për universin

Sipas konceptit indian universi është i përhershëm; vetëm se botërat (në Zotin Brahman, d.m.th. në Vezën-Brahman) të cilat e përbëjnë atë gjithmonë pësojnë ndryshime. Periodikisht dalin në shesh, jetojnë dhe zhduken. Çdo shkollë dhe fraksion ka mendim të ndryshëm në lidhje me atë se në çfarë forme dhe si është krijuar bota dhe se pas një kohe të gjatë si do të zhduket ajo. Këto, për elementet përbërëse të botës, sipas formës së daljes nga Zoti, kanë zhvilluar mendime të ndryshme. Bota udhëhiqet nga Zoti. Ajo është krijuar nga substancat ose nga lëmshti i atomeve të përhershme, të cilat ekzistojnë bashkë me Zotin. Në çdo vend të botës, në kontinentet e rrethuara me detëra jetojnë njerëz dhe kafshë. Në katet e epërme të botës nëntokësore qëndrojnë demonët. Ndërsa mbi sipërfaqe të tokës ka një mbi një vendbanime qiellore.

Të gjitha gjallesat prej Brahmanëve, që kanë katër fytyra, e deri në një livadh, kanë shpirtëra të pavdekshëm të mbështjellur me trup material që janë që në eternitet (amëshim). Sipas parimit, i cili vepron mbi përgjigjen e punëve të mira dhe të këqija, (shpirti) është i detyruar të shëtisë prej një krijese në një krijesë tjetër. Sipas asaj që e pranojnë të gjithë fraksionet të gjitha krijesat, duke marrë parasysh edhe zotërat përveç Zotit të madh dhe të përhershëm Ishvarasë, i janë nënshtruar këtij ligji të përgjithshëm të universit.

Sipas këtyre koncepteve, pranohet se në çdo sistem të universit ekziston një Zot i Zjarrit dhe një Indra. Nëse veprat e shpirtave që gjenden në qeniet hyjnore nuk janë në përputhshmëri me nivelin ku gjenden, si përgjigje për të do të lindin përsëri në tokë. Ndërsa vendet e tyre i zotërojnë shpirtërat e tjerë me karma të përshtatshme, që kanë të njëjtin obligim dhe të njëjtat aftësi. Ndryshimet periodike në lindjen dhe perëndimin e botës, ndodhin në një udhëtim historik të caktuar të cilat vazhdojnë me miliona vite.

Brahman është zoti që jeton më shumë nga zotërat e vdekur. Jeta e tij është sa një qind vjet të Brahmasë. Kjo në vite njerëzore është 311.041.000.000.000 vjet. Kur të afrohet fundi i jetës do të shkatërrohet edhe sistemi botëror. Do të bëhet një substancë e pakuptueshme dhe e pandjeshme sikur hiçi. Përsëri pas qëndrimit kaq të gjatë në qetësi absolute do të lindë një botë e re, një Brahman i ri. Në jetën e Brahmanit do të ketë ndryshime kohore si ditët dhe netët

njerëzore të cilat ndjekin njëra-tjetrën. Me mbarimin e një dite të Brahmanit një pjesë e botës do të zhduket dhe drejt kësaj humbjeje shkojnë vetëm pjesët e poshtme të sistemit botëror. Me lindjen e një dite të re të Brahmasë, në pjesët e epërme të sistemit botëror, do të fillojë një krijim i pjesërishëm. Një ditë e Brahmasë bën një "kalpa", i cili përfshin edhe jetën botërore të madhe 1000 vjeçare. Ndërsa një jetë botërore (Mahajuga) është sa 320.000 x 4 jetë njeriu. Një jetë më e gjatë botërore është e përbërë nga mbledhja e periudhave të quajtura Krita, Treta, Dvapara dhe Kali dhe çdo njëra nga ato (sipas rënditjes) reflekton 4, 3, 2, 1 mijë (Vjet Zoti). Jugatë (periudhat botërore) dallojnë nga njëra tjetra sipas vazhdueshmërisë dhe cilësisë. Një Juga xhevahiri është periudha më e gjatë. Në këtë periudhë ka një lumturi të përgjithshme. Njerëzit janë dashamirë të së vërtetës dhe të drejtë. Në çdo Juga që e pason atë do të ketë një keqësim të vazhdueshëm, kështu që më në fund, në Kali-Juga në etikë dhe në çdo send do të ketë një rënie; kjo rënie në jetën e njeriut dhe në botë arrin kulminacionin. Së fundi përsëri fillon një jetë botërore e lumtur që do të jetë e detyruar që në të ardhmen vendin e vet t'ua lërë periudhave që pasojnë. Në çdonjërin nga këto Juga ka nga një të kuqe mëngjezi dhe një të kuqe mbrëmjeje që zgjatë sa një e katërta e vetë asaj.

Sot ne gjendemi në Mëngjesin e Kuq të Jugasë Kali, që fillon më 17 Shkurt 3102 me vdekjen e Krishnasë. Luftërat e përshkruara në Mahabharata kanë ndodhur në Juganë Dvapara, kurse aventurat e Ramasë dhe Ranasë në Juganë Treta.

Indusët janë mësuar me këtë llogari madhështore të kohës. Besojnë se njohuritë metafizike, sikur që e pranojnë se para mijëra vitesh kanë jetuar trima historikë, dhe shkrimet e shenjta janë shpallur në periudha aq të vjetra, sa që s'mund të paramendohet; ndodhitë të cilat shkrimtarët ua shpjegojnë Mahabharatasë dhe Ramasë besojnë se ata vetë i kanë përjetuar. Mendimin botëror indian që e shpjeguan deri më tash, e pranojnë shumica e indusëve. Ka mundësi që, në kundërshtim për atë që i kemi shpjeguar, të rastisen edhe mendime të shkollave dhe fraksioneve të ndryshme.

c. Karma

Çfarë është besimi, udhëzimi i vërtetë i fundit për shpërblimet dhe ndëshkimet në hinduizëm? Hinduizmi beson në ekzistencën e një rregulle universale dhe të përhershme të quajtur "Karma". Karma është një rregull moral i universit, sipas të cilës punët që bëhen në këtë jetë ndikojnë në kuadrin e gjallesës dhe luajnë rol në kthimin e saj përsëri në trup. Kështu që, çdo gjallesë pozitive e saj e fiton me punët që i vepron. Nëse pozita e një gjallesë shkon nga e keqja, ajo do të përjetojë vuajtjen e veprave të këqija të vepruara në ekzistencën më të hershme. Nëse pozita e një ekzistence, e cila është në brendi të veprave të këqija, shkon nga e mira, d.t.th. se edhe ajo ende shfrytëzon fitimin e punëve më të hershme. Karma është një kundërrregull që vepron automatikisht dhe pa mëshirë dhe ndikon si shpërblim i formës së krijesës më të hershme. Kështu, me vendimin e ligjit karma, të gjitha përcaktimet në tokë, duke mos e distancuar vullnetin e lirë të njeriut, dalin në shesh në forma të ndryshme. Për punët të cilat do të ndikojnë negativisht ose pozitivisht, vendos vetë gjallesa. D.t.th., karma është një rezultat i përgjithshëm i jetës së botës së çdo krijese. Vetë gjykimi i jetës është i pafillim dhe i pafund. Njeriu vazhdon të jetojë në zinxhirin e rimishërimit të pafund. Për këtë shkak vdekja nuk është zhdukje apo mjet frike, por është kalim prej një ekzistence në tjetrën. Megjithatë Karma, e lidhur me besimin e inkarnacionit, është udhëheqësi kryesor i mendimit indian. Ajo shihet që në kohën e upanishadave. Çdo indian, mundohet që kur të kthehet përsëri në botë, me punët e mira, të fitojë një trup të mirë, jetën e ardhme ta marrë në siguri. Në të kundërtën, frikësohet se për shkak të mëkateve të tashme, në lindjen e dytë të mos lind si bimë ose kafshë. Gjithashtu edhe kasti (klasë sociale) ku ka lindur, është rezultat i punëve të bëra.

Hinduizmi nuk njeh fund të botës dhe ekzistencës. Në këtë aspekt, sipas indianëve, ngjarjet historike nuk janë vlerësim i të kaluarës, por, janë pasqyrim i kohës së tashme e cila vazhdon pa fund. Rrota sansara, d.t.th. kthimi përsëri i turbinës së vdekjes dhe lindjes, nuk do të ndërpritet asnjëherë. Të gjitha përcaktimet e ekzistencave që jetojnë që në eternitet, janë vetëm ndryshim i formave dhe mbulesës materiale. Shpirtërat janë të pavdekshëm dhe të përhershëm. Ata me anë të ligjit karma, sipas punëve të mira ose të këqija, marrin trup hyjnor, njerëzor, të kafshës

apo të bimëve.

ç. Sistemi i besimit

Hinduizmi është një fe e themeluar, dhe fe që ka lindur prej zhvillimeve historike. Nuk ka një sistem të caktuar të besimit si në islam e as një rrugë të qartë të udhëzimit si në budizëm. Në të shihen manifestime të ndryshme të jetës fetare si fetishizmi (kulti i kafshëve, për shembull, lopa në rajonin Ganxh pranohet e shenjtë), politeizmi, panteizmi, henoteizmi. Hinduizmi është si një grumbull i dukurive fetare të vendosura në histori njëra pas tjetrës. Ai, për shkak se në të gjenden kundërshtimet, mendimet e thjeshta ose të përparuara, drejtësitë e ndryshme njëra pranë tjetrës, quhet “enciklopedi e të gjitha feve”.

Mospërcaktimi i parimeve të caktuara, doktrinave dhe koncepteve është një specifikë e hinduizmit. Për këtë në sy bie një mirëkuptim i gjerë fetar. Në këtë fe, numri i ekzistencave të shenjta është i pakufizuar. Edhe rrugët e shpëtimit janë shumë. Krahas indianëve vegjetarianë ka edhe indianë të cilët bëjnë gëzime epshore dhe jetojnë një jetë mjaft asketike. Edhe numri i zotave në hinduizëm është i madh. Në kohën më të lashtë mendohej se brahmani katërkokësh në krijimin e botës ka luajtur një rol shumë të madh, ndërsa më vonë është pranuar si një lloj shpirti botëror. Në krahasim me të kaluarën konsiderata ndaj Zotit Shiva dhe Vishnu është rritur më tepër dhe kanë hyrë në klasën e zotërave të mëdhenj. Shiva, që është njohur edhe me emrin Rudra (i kuq), në të kaluarën cilësohej si Zot i frikshëm. Njihej si zot dhunues dhe sensual. Ndërsa si zot i prodhimit ishte phallus (organi gjenital i mashkullit) dhe kau. Ganesha, që njihet si djali i tij, pranoheshte si zot i shiut dhe i bimëve.

Më kryesoja nga krijesat, për të cilat indusët kanë respekt të veçantë dhe të cilave u vishet shenjtëri e caktuar ose fuqi mbinatyrore, janë shfaqjet e ndryshme të natyrës. Gjithashtu të shenjta llogariten edhe toka-nënë, disa male (Kajlasa, Himalaja), gurëzit në forma të çuditshme (për shembull, *phallusi* i Shivasë) dhe disa lumenj (Gang, Jamuna etj.). Po ashtu të shenjta janë edhe bimët speciale (druri i fikut, tulsistaude etj.) dhe kafshët (majmuni, krokodili, gjarpëri etj.), sidomos të shenjta janë edhe lopët, të cilat nuk lejohet që askush t'i mbytë. Disa fraksione prijësit e tyre i respektojnë duke ju veshur shenjtëri. Për t'u ndihmuar trimave dhe të shenjtëve bëhen lutje. Fshatarët, si zakonisht, besojnë se forcat ndikojnë vetëm rreth e përqark tyre dhe zotërave lokalë të fshatit (Grama-Devatas) ju dhurojnë sakrificë. Besojnë në ekzistencën e xhinëve (Rakshasa, Bhuta etj.) dhe frikësohen prej tyre. Kalimi në ekzistencat e lartësuara të panteonit bëhet me qeniet gjysëmhyjnore si Gandharva (muzicientët hyjnorë), Apsara (zanë e bukur) dhe Jaksha (shpirti i deposë). Besohet edhe në ekzistencën e shumë hyjneshave, të cilat sjellin dhe shmangin sëmundjen.

Shumë zotëra që kanë luajtur rol të rëndësishëm në periudhën e Vedave, sot e kanë humbur rëndësinë e tyre. Atyre iu bëhet rrallë herë ndonjë lutje. Sa për ilustrim mund të përmendim vetëm Ashvinin, i cili i ndihmon ata që janë në rrezik, Mitranë, mbrojtësi i shoqërisë, Pushanin, zotin e rrugëve dhe Vishvakarman, zotin e artit.

Besohet se zotërat përkujdesen për qenie të caktuara natyrore. Surja është sundues i diellit, Soma i hënës, Vaju i erës, Varuna i ujit, Indra i shiut, Agni i zjarrit, Jama i botës së të vdekurve, Kubera i thesarit.

Në Veda, Indra është një shembull qiellor, hyjnor i luftëtarëve. Ndërsa Agni është prifti i kurbanëve të zotërave. Kama, që sot me një hark dhe një shigjetë prej luleje vizatohet i hipur mbi një papagall, në Veda është zoti i dashurisë. Njëri prej zotërave më të dashur është edhe Ganesha; është me fytyrë të një mashkulli me kokë elefanti dhe me trup të madh. Kafsha për bartje është miu. Atij i bëhet lutje që t'i zhdukë pengesat. Për këtë, edhe lutjet që i përshkruhen Ganeshasë dhe rrezatimet për të, zbukurojnë fillimin e shumë librave indianë. Skanda, është zot i luftës, së cilës i thuhet edhe Kartikeje ose Subrahmanja dhe ka shumë simpatizues në Rajonin e Dravidëve.

Në krye të panteonit gjenden tre zotëra: Brahma, Vishnu dhe Shiva. Brahma simbolizon krijimin e botës, Vishnu mbrojtjen, ndërsa Shiva shkatërrimin. Por ky koncept është plotësisht një mendim filozofik; nuk ka shumë ndikim në jetën fetare. Në përgjithësi ajo që mendohet për

Brahma, nuk është zoti më i lart i brahmanizmit. Ai është vetëm një mjeshtër (демиург), i cili me urdhërin e Zotit të Madh Ishvarasë i jep formë botës. Në literaturën e vjetër kjo nuk ekziston. Atij i janë veshur mitologjitë e vjetra në lidhje me zotin e krijesave Prajapati dhe krijesave të tjera. Besohet se udhëtimin e ka bërë i hipur në një rosë. Ndërsa gruaja e tij Sarasvati është zoti i urtësisë. Vendet e pakta për kultin e saj tregojnë se ajo nuk zë shumë vend në zemrat e indusëve.

Zotat më të lartë të indusëve janë Vishnu dhe Shiva. Edhe pse shumë krijesa qiellore janë të përcaktuara për mishërim, dashamirët e tyre besojnë se janë të përhershëm dhe se kanë mbetur jashtë Karmasë. Për Vishnunë tregohet edhe në Vedatë. Vetëm se ndonjëherë rastiset në pikturat e saj të udhëtimit hipur në shqiponjën Gradu, që është bartës i topuzit, guacës, lotos dhe diskut. Shumica e vizatimeve janë përshkrim i pushimit të tij mbi përbindshin e botës. Gruaja e tij Lakshmi (Shri), që është zot i bukurisë dhe historisë, në përgjithësi u bën masazh këmbëve të burrit të saj. Besohet se Vishnu për të shpëtuar njeriun, për të zhdukur fatkeqësitë, shumë herë merr pamjen e njeriut dhe kafshëve. Lajmet se shndërrohet në formën e peshkut, se do të shpëtohet prej babait të dytë të njerëzimit Manusë dhe se në fund do të kthehet si Kalki, janë disa nga këto legjenda.

Shiva, para Rudrasë, zotit të furtunës sipas Vedave, dhe Arjave, është bashkuar edhe me shumë zotëra të tjerë. Ai përshkruhet si asket me një apo me pesë kokë mbi të cilat është hedhur pluhur ose një zinxhir i përbërë nga kafkat e njerëzve. Në katër duart e tij si simbol mban një fletë, një shtizë dhe një daulle. Ai në anën tjetër me simbolin e *phallusit* (linga) është edhe babai i madh. Në fund, ai është një asket që bën jogë. Gruaja e tij është Parvati (Vajza e malit). Shiva, gjithashtu përshkruhet edhe si një qenie që sjell shpëtim dhe mëshirë. Gruaja e tij Parvati në të shumtën e rasteve njihet edhe me ofiqin Durga. Ajo posedon edhe natyrën e butë edhe natyrën e egër. Në kohën më të hershme për të sakrifikohej për të fituar mëshirën e këtij luftëtari legjendar, që mund të t'u bëjë ballë demonëve. Në anën tjetër ajo respektohet edhe si nënë e mëshirshme që ju siguron ushqim të gjitha krijesave të gjalla.

Mendimet për zotrat ndryshojnë sipas shkollave dhe fraksioneve të ndryshme. Sipas mësimave të Karmamimanzasë dhe Sankjasë klasike të gjithë zotrat pa përjashtim i nënshtrohen reinkarnacionit. Për këtë arsye parimi i qiellit më të lartë është ligji Karma. Të gjithë punët e mira dhe të këqija në mënyrë automatike do ta marrin shpërblimin dhe dënimin. Ndërsa një pjesë e indusëve janë monoteistë, sepse, besojnë në Zotin e përhershëm të universit me emrin Ishvara dhe se të gjitha krijesat tjera të lartësuara janë shërbyesit dhe nëpunësit e vdekshëm. Ndërsa bota dhe marrëdhëniet me Zotin mendohen në forma të ndryshme.

Sistemi i besimit indian shkurtimisht mund të përmbledhet në këtë Kredo të Mahatma Gandhi-t:

“Unë veten e quaj një Indu Sanatani. Për shkak se unë besoj në Veda, Upanishada, Purana dhe në të gjithë shkrimet indiane dhe në avatara (rimishërimi i zotit brenda krijesave të ndryshme) dhe në reinkarnacion. Unë gjithashtu brenda të kuptuarit të Vedave besoj në ver-nashrama (sistemi indian i kastave dhe kategoritë e jetës).”¹

Kredon e Gandhit mund ta sistemojmë në këtë formë: Indiuizmi është respektim dhe besim:

1. në të gjitha shkrimet e shenjta, duke përfshirë edhe shkrimet jashta hinduizmit;
2. në shfaqjet e ndryshme hyjnore;
3. në konceptin e rilindjes (reinkarnacion);
4. në sistemin e kastave, që është sistem shoqëror dhe fetar;
5. në konceptin e shkallëve të jetës;
6. në krijesat e shenjta jashtë njeriut (si që është respektimi i lopës);
7. në idhujt (me piktura të zotit).

Të gjithë këto manifestojnë shkrimet e shenjta indiane.

d. Kulti, adhurimi

Simboli i përbashkët të të gjithë indianët është shkrimi sanskritisht dhe i stolitur i fjalës “Om”.

¹ Lahneman, f.19.

Këto tre shkronja ("a, u, m") që ndjekin njëra tjetrën dhe që gjenden në fillim të çdo teksti fetar, shprehin Brahman apo treshin Vishnu, Shiva dhe Brahman. Për këtë çështje bëhen komentime të ndryshme.

Arjatë, pjestarët e Vedave, besojnë se mbi ta janë ulur zotëra të padukshëm dhe u luten zotërave para të cilëve janë përhapur kullosat dhe që gjenden në vendet në hapësirë ku theren kurbanët. Përmbajtjen e adhurimeve e përbëjnë zjarri që digjet në emër të zotërave, drithrat, pasta, kafsha e therur dhe shërbimi i pijes soma (pije alkoolike). Edhe pse edhe sot si në kohën e Vedave, për ata sakrifkohet, por që nga Periudha e Epenit dhe Puranasë janë bërë disa ndryshime. Në Tempuj, përpara simboleve dhe vizatimeve që përfaqësojnë Zotin, bëhen shumë lëvizje. Besohet se me këndimin e himneve fetare, larjen, zbukurimin dhe shenjtërimin e idhujve, me ndërrimin e dritave, me ndezjen e fumiganteve (lule që përdoret për shërbim zotit) dhe me dhurimin e pijeve dhe ushqimeve bimore do t'i kënaqin qeniet qiellore. Flijimi i kafshëve sot bëhet vetëm për disa zotëra si Durga. Ditëve të festave ata, me qerre të mrekullueshme dhe të zbukuruara me statujat dhe vizatimet e zotit, ceremonialisht shëtiten nëpër rrugët e qytetit dhe fshatit. Festa më e njohur është Divali. Në këtë festë për hirë të Lakshmit shtëpitë dhe rrugët zbukurohen me llamba. Ndërsa në festën Holi, indianët në veten e tyre derdhin ujë të ngjyrosur me të kuqe. Përveç festave të panumërta të zotërave, në jetën e indianëve rol të rëndësishëm luajnë edhe vizitat në vendet e shenjta dhe udhëtimi për pelegrinazh. Pelegrinët bëjnë banjo në vendet e shenjta, e sidomos në ujërat e shenjta si Benares, Mathure dhe Allahabad.

E tërë jeta e një indusi varet prej realizimit të disa ceremonive të caktuara prej lindjes e deri në vdekje. Edukimi shpirtëror dhe pastërtia, realizimi i premtimeve dhe meditacioni ndihmojnë në ndriçimin e zemrës dhe në fitimin e një Karmaje të mirë. Trupat e të vdekurve në Periudhën e Vedave pjesërisht varroseshin e pjesërisht digjeshin. Ndërsa sot përveç asketëve (trupi i të cilëve varroset me pozitë të përlulur në gjunjë), trupi i të gjithëve digjet. Djegja e vejushave asnjëherë nuk ka qenë një rregull i përgjithshëm. Vetëm se deri më 1829, kur edhe vijnë anglezët, kjo traditë në sarajet e princave përsëritej shpesh. Krahas të gjitha ndalesave, edhe sot mund të rastiset në traditën e djegjes së vejushave. Besohet se në fund të kësaj ceremonie gruaja në qiell do të bashkohet me burrin e saj. Vejushat porositen që në vend që të digjen, të mos martohen.

Hinduizmi nuk njeh një institucion të profetësisë. Për ta rregullat, traditat dhe obligimet e *sistemit kastian* janë më të rëndësishme se besimi dhe hyjnia. Nuk ka një institucion fetar që do të përcaktojë pjesën e besimit dhe punës në fe siç është priftëria dhe të ngjashme me të. Shumica respektojnë zotra të panumërt lokalë. Sidomos nëpër fshatra atyre iu bëhen sakrificë ushqimet si oriz, pemë etj. Zotrat e mëdhenj gjenden në tempuj të zbukuruar në formë të pikturave dhe statujave. Në çdo mëngjez me zërin e këmbanës zgjohen, vishen dhe ushqehen me sakrificat e realizuara. Në ditët e festave shëtisin nëpër rrugë të ulur nëpër qerre.

dh. Priftëria

Indusët kanë klasën e priftërinjëve që është trashëgimi prej babait të djali dhe quhen brahmanë. Edhe pse numri i pjesëtarëve të kësaj klase është i madh (15 milionë), vetëm një numër i vogël i tyre punon nëpër tempuj dhe shërbime fetare. Ndërsa shumica tjetër merret me profesione të ndryshme. Kurse priftërinjtë, asketët dhe të vetmuarit e lirë (sadhu, sannjasi), që jetojnë në manastire të rendeve dhe drejtimeve të ndryshme, janë në shërbim të popullit.

e. Jeta shoqërore

Për indusët doktrina Karma është shkaku i vetëm i ndarjes mes të gjitha gjallesave. Të gjithë janë të dënuar të respektojnë ndarjen nga varen që nga fillimi (eterniteti). Sepse ligji i përhershëm i gjithësisë (karma), siç besojnë të gjithë drejtimet induse i detyron që të klasifikohen dhe të ndahen në klase, të gjitha gjallesat duke filluar prej zotërave e deri te bimët. Përsëri ky ligj ka formuar forma të qëndrueshme të Sistemit Kastian, i cili përbën bazën e sistemit shoqëror indian, ashtu siç është edhe në fe. Kasta është një grup individësh të cilët janë të lidhur njëri me tjetrin me tradita, me obligime dhe me të drejta të trashëguara nga paraardhësit

dhe që merren me të njëjtën punë. Kasta nuk zgjedhet, por në të njeriu lind, dhe atë duhte ta mbrojë. Martohet me njerëzit e të njëjtës kastë dhe ulet të hajë po me të njëjtit. Kjo nuk është vetëm një çështje fetare, por në të njëjtën kohë është edhe çështje ekonomike. Edhe profesionet janë të ndara në bazë të saj. Sidomos dobia e tre kastave të klasave të pastra si e priftërinjve, e ushtarëve dhe e bujqve, është shumë e madhe. Klasa më e lartë janë priftërinjtë (brahmanët), detyrë e të cilëve është mësuesia dhe detyrat fetare. Për të ruajtur pastërtinë fetare në marrëdhëniet me njerëzit e tjerë, në banjo dhe në ushqim, ka urdhëra të shkruara shumë strikte. Klasa e dytë me rëndësi, është klasa e luftëtarëve e quajtur Kshatrija. Në këtë klasë përfshihen mbretërit dhe punëtorët e shtetit, të cilët janë përgjegjës për rritjen dhe shtimin e fuqisë fizike. Klasa e tretë është ajo e bujqve dhe e zejtarëve dhe quhet Vaishja. Fusha të veprimit të pjesëtarëve të saj janë profesionet si blegtoaria, bujqësia dhe tregtia.

Atyre që lindin në këto tre kasta të larta ju bëhet një lloj ceremonie që quhet lindje e dytë. Për këtë dhe ju thuhet “ata që kanë lindur dy herë”. Ndërsa përveç këtyre, shumica e cila quhet Shudra, punon në profesione të ndryshme dhe është përgjegjëse për shërbimet ndaj atyre që kanë lindur dy herë. Përsëri këto kasta, sipas shkallës së pastërtisë që i jepet profesionit, ndahen në shumë pjesë. Një pjesë që nuk konsiderohet e pastër në aspektin fetar shihet si Parja (të paprekshmit). Për shembull, ata që mbysin gjallesa si peshkatarët dhe kasapët llogariten më të ulët se ata që bëjnë enë prej balte. Ndërsa anëtarët e grupeve më të ulëta të shoqërisë indiane që përbëjnë pjesën e pestë dhe quhen Panxham, janë posedues të profesioneve që llogariten të papastra si pastrues të qytetit, pastrues të banjove dhe si hajdutë. Klasa e atyre që nuk janë indusë, është më e ulët nga të gjitha. Kështu që ata nuk kanë asnjëfarë kaste.

Sipas botëkuptimit indian, kjo hierarki është një strukturë që plotësisht i takon ligjit të përhershëm të universit. Çdo kastë ka rregulla speciale të saj për ceremonitë e dasmës dhe fejesës, ushqimit, pijes, veshjes dhe profesionit. Të kundërshtosh një sistem kastian, mund të jetë shkak për nxerjen prej tij, gjegjësisht mund të jetë shkak për zhdukjen fizikisht. Natyrisht zhvillimi teknologjik dhe industrializimi kanë bërë që të luhatet ekzistenca e kastave të Indisë moderne. Për shembull, praktikimi i rregullave të ushqimit gjendet vetëm në mesin e fshatarëve. Kushtetuta e Indisë më 1949, për shkak të asaj që është në kundërshtim me zhvillimin, ka ndaluar klasën Parja me 70 milion banorë dhe klasën e atyre që s’kanë kastë. Ndërsa në çështjen e martesës sistemin kastian e praktikojnë në mënyrë të rreptë.

ë. Koncepti për botën e ardhshme

Kur ndonjëri vdes, shpirti i tij mbështillet në një trup të hollë të padukshëm, si një krijesë e re. Nëse në këtë nuk arrin sukses, atëherë shëtit rreth e përqark si fantazmë (Preta) dhe urinë e saj e shuan me kurbanët e të vdekurve, që ua kanë dhuruar të afërmit e tyre. Nëse veprat, sjelljet janë shumë të këqia, ringjallje mund të bëhet edhe në këtë botë, ose, me mijëra vite jeta e ferrit këtë mund ta stagnojë. Të mirët, si kundërvlerë të punëve të tyre, një periudhë të shkurtër ose të gjatë jetojnë në botën qiellore. Ndërsa gjendja e atyre që janë shpëtuar nga rrethi i inkarnacionit konceptohet në forma të ndryshme. Sipas shumicës së sistemit vishnuist dhe shivaist, ata në një botë mbinatyrore jetojnë të përhershëm në praninë e Zotit. Ndërsa fraksionet Sankhja, Njaja-Vaisheshika dhe Mimansa besojnë se shpirti i secilit, i ndarë plotësisht nga kjo botë, jeton një jetë speciale. Ndërsa sipas Shankarasë shpirti individual, plotësisht zhduket në shpirtin kolektiv.

g. Zhvillimi i hinduizmit dhe rrymat e reja

Në shek. e VIII dhe IX të erës sonë, nga reformatori dhe filozofi Shankara u bënë komentime të reja të teksteve të vjetra të Vedave. Sipas tij, Brahma ishte një tërësi jo një person, një hyjnzot. Ky mendim në mesin e brahmanëve ortodoksë pati një jehonë të madhe. Ndërsa ata që adhuronin Shivanë, Shankaranë, edhe pse ky adhuronte hyjneshën kryesore Shaktinë, e shihnin si një inkarnacion të Shivasë. Dituria e Shankarasë ndahet në të ulët dhe të lartë. Dituria e ulët botën e pranon si realitet. Ndërsa dituria e lartë pranon se bota është një ëndërr dhe se udhëhiqet vetëm nga ana e shpirtit. Në shkallën e diturisë së lartë dhe në Brahma mund të arri-

het vetëm me të menduarit dhe të studiuarit e Vedave.

Një reformator tjetër është Ramanuja, i cili ka jetuar 200 vjet pas Shankarasë. Sipas tij Brahman është trupëzimi i Vishnuesë dhe deri te bukuria hyjnore dhe qiellore, apo në hyjni mund të arrihet me dashuri hyjnore dhe me nënshtrim të plotë ndaj saj.

Rymat e mendimit bashkëkohor dhe aktivitetet misionare janë shkak i lindjes së lëvizjeve të reja në hinduizëm. Me përhapjen e aktiviteteve të tyre jashtë Indisë kanë tërhequr vëmendjen (e opinionit) për ta. Nga këto më të rëndësishme janë lëvizja Meditacioni Transhendent dhe Hare Krishna.

Meditacioni transcendent

Literatura: Reller, 591-608. Friedrich W. Haack, 183-215. J. Lahmann, 74-78.

Më 1958 në Madras nga ana e priftit hindus Maharishi Mahesh Jogi themelohet një lëvizje fetare e mbështetur në teknikën e meditacionit me emrin “Lëvizja për ripërtrirje shpirtërore”. Kjo ka për qëllim përhapjen e bazave shpirtërore në tërë botën. Emri “Maharishi Mahesh Jogi” është një titull për lartësim dhe pozitë fetare. Maharishi ka kuptimin “Prijës i Madh”, “Fallxhi i Madh”. Mahesh është emri special i tij, ndërsa Jogi është një titull që shpreh ushtrimin joga të hindusëve. Emri origjinal i themeluesit është Mahesh Prasad Warma.

Maharishi Mahesh Jogi programin e tij e mbështet në mësuesin e tij Swami Brahmananda Saraswari, që njihet me ofiqin Guru Dev. Guru Dev është përfaqësues i Shankaracharjasë, që është trashëgim shpirtëror i Shanakarasë (rreth vitit 800 të e. s.). Maharishi është bërë i njohur me komentimet dhe përkthimet e tij në diskutimet që kanë lindur në lidhje me komentimin e drejt të Bhagavadgitasë. Ky komentim numërohet si “Ringjallje e diturisë së vjetër”. Pas kësaj filozofie fetare të “Meditacionit Transhendent” të mbështetur në njërin prej autoriteteve më të mëdha të historisë fetare indiane, Shankaranë, gjendet Doktrina Advaita. Në rënjen e teknikës së meditacionit gjindet Mantra-meditacioni dhe tantrizmi. Në esencën e mendimit fetar qëndron nxjerrja në shesh e hyjnore (Zotit) që gjendet njeriu. Sipas kësaj:

a. Ajo është bashkimi i rrugës Joga me absoluten. Jo shkëputje nga bota, por, zgjedhje të vetëdijshme të rrugës së jetës aktive.

b. Ajo është besimi në forcën dhe pakufijshmërinë e thellësisë së vetëdijes njerëzore.

Maharishi Mahesh Jogi ka lindur rreth vitit 1918 dhe ka mësuar edukimin fizik. Më vonë ka marrë pjesë në grupin e nxënësve të Guru Devit. Me vdekjen e mësuesit të tij më 1953, dy vjet tërhiqet në vetmi në Himalaje dhe pastaj duke e lënë jetën asketike është shpërngulur në Indinë Jugore, ku ka filluar me ligjëratat dhe konferencat e tij. Më 1959 aktivitetet e tij misionerike i ka përsheptuar dhe në vende të ndryshme të botës. Krahë asaj që në vendin e tij në Indi nuk kishte shumë simpati, ai shumë përkrahës gjeti në Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe në Evropë. Më 1976 numri i simpatizuesve të “Meditacionit Transhendent” në ShBA kishte kaluar milionin.

Maharishi duke vënë theksin mbi ripërtrirjen shpirtërore i ka shtuar edhe sqarimet e dukshme “shkencore”. Ai thoshte se me Meditacionin Transhendent komunisti bëhet komunist më i mirë, i krishteri bëhet i krishter më i mirë. Hinduizmi në mendimin fetar dhe botëror luan një rol shumë të rëndësishëm. Më 1973 në ShBA themelon universitetin privat “Maharishi International University”. Me meditacionet drejtuar Zotit Brahma mbrohet teoria se do të zhduken krimet në tokë, fatkeqësitë në trafik, luftërat, fatkeqësitë, do të pakësohet skamja dhe se do të shtohen paqja dhe qetësia.

Sado që ata, për të mos ua tërhequr vëmendjen grupeve fetare, të thonë se nuk janë një lëvizje fetare e ndarë, Gjykata e New Jersey-t me vendimin e marrur më datën 19.10.1977, ata i

pranon si fe më vete dhe i ka regjistruar. Ata e mbrojnë atë se ka filluar Periudha e Iluminizmit Botëror dhe për këtë kanë përcaktuar një "Qeveri Botërore dhe një Kryetar". Mendojmë se me një teknikë të quajtur "Siddhi-Programm" mund të arrihen "aftësi mbinatyrore" si fluturimi, të bërit i padukshëm, të depërtosh nëpër murë. Ky sistem është themeluar mbi filozofinë fetare indiane.² Anëtarët e fraksionit të ri nuk duan që të ndahen nga fetë e vjetra. Vetëm se, gradualisht duke u edukuar mundohen të vënë themelet e filozofisë së tyre. Ritualet bëhen përpara fotografisë së Guru Devit. Flijohe lule dhe pemë. Njerëzit për të arritur deri te Brahma i drejtohen fuqisë magjike dhe shpirtërore. Njeriu, për të zhdukur karman e keqe dhe për të grumbulluar karman e mirë, u kthehet lëvizjeve pozitive. Kanë shumë organizata nacionale dhe internacionale. Ata mundohen që ta fshehin dhe të mos tregojnë se janë një fraksion i hinduizmit. Ata mundohen të bëjnë përshtypjen se janë prodhim i një programi shkencor. Konceptet e tyre për universin i përbën filozofia indiane.

Hare Krishna

Kjo është vazhdim në Perëndim i fraksionit Krishna Indiane. Esencën e besimit e përbën respekti i Krishnas i cili është avatara e njohur e Zotit Vishnu. Krishna, si krijues i çdo gjëje, gjindet në çdo gjallesë. Lëvizja llogaritet si çelës i rrugës hyjnore. "Bhakti" do të thotë nënshtrim Zotit. Krishna historik është vazhdim i lëvizjes. Kjo lëvizje në të kaluarën zgjatet deri te prifti bengalas Sri Caitanja (1486-1534). Përfaqësuesi dhe themeluesi i sotëm është Guru Swami Prabhupoda (1896-1977). Ai në Universitetin e Kalkutës ka studiuar gjuhën angleze, filozofinë dhe tregtinë dhe është diplomuar më 1926. Një kohë ka qenë udhëheqës i tregtisë dhe i fabrikës. Ai, i obliguar nga mësuesi i tij Bhaktisidanta Saraswati, më 1965 në moshën 70 vjeçare për të përhapur besimin në Zotin Krishna shkoi në New York. Filloi të thotë një këngë monotone:

*"Hare Krishna, hare Krishna
Krishna Krishna, hare hare
Hare Rama, hare Rama
Rama Rama hare hare..."*

Në New York formoi qendrën misionerike (1966). Tha se ka filluar periudha e iluminizmit botëror. Filozofia themelore e fraksionit mbështetet në hinduizëm. Rruga e plasuar, përveç që është një sistem i pastër fetar, është edhe një paraqitje teknike në drejtim të përforcimit të inteligjencës, qëndrueshmërisë dhe durimit, të largimit nga entuziazmi dhe stresi, ofrimit të qetësisë të personalitetit njerëzor. Ajo është një strehimore për të rinjtë që kanë frikë provimi, brengë dashurie dhe nga zënkat brenda në familje. Prabhupoda, si gurutë e tjerë indianë, beson se Vedat janë shpallje. Liderët fetarë llogariten si fotografi legjendash të vetë Krishnasë, Brahmasë apo Noradasë dhe Jasudevasë. Vjasa llogaritet si Guru-Polar, i cili i ngjallë shpalljet e shenjtë në kohë të ndryshme. E njëjta vazhdon edhe për Narada-në. Të dy janë bartës të udhëzimit hyjnor. Ata propagandojnë madhësitë e Krishnas.

Sot është periudha e keqe "Kali-Juga" e kohës së Fundit. Edhe vetë ai është një lloj Shpëtimtari Hindus. Swami Prabhupoda dhe nxënësit e tij thonë se nuk janë as indusë e as nga India dhe as që janë ndonjë popull tjetër, por propaganda e tyre është e pavarur dhe ata janë shprehje e të vërtetës themelore të të gjitha feve. Përmbajtja e shkrimeve është përmbajtja e vedave indiane. Sipas sqarimeve:

1. Librat e shenjtë botëror si Dhiata e Vjetër, Dhiata e Re dhe Kur'ani përmbajnë të vërtetat absolute. Vetëm se Vedat janë dokumente më të vjetra të shpallura në botë. Sidomos Bhagavat Gita është vetë fjalë e Zotit.

2. Zoti apo Krishna është i përhershëm, ai di çdo gjë dhe gjendet në çdo vend, është i fuqishëm dhe çdo gjallesë i jep jetë. Ai në dorë mban forcën e tërë universit.

² Reller, 591-608; Haack, 183-215; Lahnmann, 78-85.

3. Njeriu është një pjesë e qenies shpirtërore të Zotit, prandaj nuk është kalimtar.
4. Të gjithë njerëzit janë vëllezër. Babai i të gjithë njerëzve është Zoti.
5. Para ushqimit, prej çdo artikulli ushqimor mund t'i bëjmë fli Zotit.

Njerëzimi tash është duke jetuar në Kali Juga (një periudhë në të cilën të këqijat e Kohës së Fundit kanë arritur në zenit), larg Zotit dhe në një rrëmuje. Rruga e shpëtimit është gjetja e Zotit dhe përmendja e emrave të Tij. Me këndimin e këngës Hare Krishna shpirti mbushet me vetëdije të përhershme. Kjo është nënshtrim i dashurisë dhe i robërisë. Me këtë përsëri fillon cikli lindje-vdekje, ndërpritet reinkarnacioni dhe shpirti arrijnë lumturinë. Zoti dhe Krijuesi i universit është Zoti Krishna. I gjithë panteoni indian ka lindur nga ai. Gjysëmhyjnia e Indrasë, Varunasë, Agnisë, Rudrasë dhe Brahmasë janë shkallë të gjysëmhyjnisë së Tij. Përmbajtja e çdo krijese është vetë Krishna. Është përmbajtja e lumturisë. Krishna është një ekzistencë që nuk mund ta prekë dhe nuk mund ta arrijë materia. Besimi në materie rrjedh nga injoranca (Avidja) që është një iluzion, mashtrim, përgënjeshtim. Njeriun e çon në brendësi të karmasë. Shpëtimi arrihet vetëm me anë të Vidjasë (dituri dhe ndriçim). Dituria i shpallet njeriut që kërkohet nga vetë Krishna. Kjo arrihet vetëm me dashuri dhe nënshtrim. Shpirti shpëton nga materia dhe njeriu karshi Zotit jeton i përhershëm. Kështu që mohohet monizmi absolut i Shankarasë dhe dualizmi i papersonalitetit i Sankjasë. Më thënie në mënyrë të përsëritur të këngës Krishna hapet rruga e njerëzimit. Vetëm se këtu ka nevojë për një liderizim apo për një udhëheqje të një gurui. Ai e siguron rrugën e shpëtimit. Gurutë janë dhunti të dukshme të Krishnasë. Janë të shenjtët e Zotit. Krishna flet me gojën e tyre. Fjalët e tyre janë të vërteta dhe të pagabueshme. Në shtetet Perëndimore dhe në Amerikë qendrat e tempujve shtohen çdo ditë. Qendra kryesore është në Los Anxhelos.³ Jetën e kalojnë me të lypur. Jetojnë një jetë vegjeteriane.

gj. Qëndrimi i hinduizmit ndaj feve të tjera

Shikimin e hinduizmit ndaj feve të tjera mund ta përmbledhim me sa vijon: dogmatik dhe pajtues e pluralist. Fetë e tjera sipas hinduizmit janë të një kohe të njëjtë. Vetëm se këto qëndrime të përafërta nuk përfaqësohen në masë të barabartë. Më tepër peshë ka qëndrimi dogmatik:

1. Në mendimin dogmatik hindus themelin e pluralizmit fetar e përbën koncepti "sanatana dharma". Sipas kësaj, sistemet e tyre, rrugën e pafillimtë dhe të pambarimtë e shohin si fe universale, natyrore. Ai është një sistem i një strukture të lartë që përfshin sistemet e të gjithë besimeve, sistem i besimit universal ose është një sistem meta-fe. Ndërsa fetë e tjera llogariten fraksione të hinduizmit, si shivaizmi, vishnuizmi, tantrizmi etj. Kurse ata që nuk i njohin dhe nuk i pranojnë Vedat janë "heretikë".
2. Një prej përfaqësuesve të pluralizmit dhe pajtueshmërisë është Ramakrishna (1836-1888). Ata qenien e traditës së shumë feve në tokë e shohin si dhunti dhe mirësi të Zotit dhënë njeriut dhe besojnë se njeriu do të arrijë idealin e tij më të lartë dhe të kuptuarit hyjnor. Ai thotë se edhe sikur sistemet e ibadeteve të jenë të ndara, qëllimi i sistemeve fetare është i njëjtë. Pasuesit e Ramakrishnasë komentojnë se fetë e tjera janë pozitive por, janë të pamjaftueshme në arritjen e shpëtimit.

Sipas Vivekanandasë, të gjithë themeluesit e feve në botë si Jezusi, Muhamedi etj., janë nga një avatara e Zotit. Çdonjëra është një sistem fetar i formuar nga ana e Zotit. Ndërsa sipas Gandhit, në esencën e feve nuk ka dallim. Dallimi është vetëm në syrin e njeriut i cili mundohet të përkapë këtë realitet. Të gjithë peygamberët meritojnë respekt. Me rëndësi është shpëtimi i shpirtit. Njeriu është i lirë në zgjedhjen e Zotit të cilin do ta adhurojë.⁴

³ Reller, 627-648; Haack, 82-91.

⁴ Ali İhsan Yitik, *Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı*, II: Türkiye Dinler Tarihi Sempozyumu, 8-9 Nëntor 1996.

3. Jogizmi

Literatura: James Hewitt, *Yoga*, Londër 1970; Sophy Hoare, *Yoga*, Stamboll 1978.

Joga është edukatë e dëshirës krijuese psiko-teknike dhe ka kuptimin “gjimnastikë”. Kjo, njeriut, me qëllim që ai të arrijë njohuritë e larta që do ta çojnë në qetësim dhe rehatllëk, i mëson që me të menduarit, me ekstazë dhe me hipnozë të koncentrohet në një pikë dhe që mendimin e tij ta orientojë drejt pikave të caktuara. Vetëdijen dhe ndjenjat i përdor vetëm si mjet për të arritur në ndjenjat më të larta. Edhe pse nuk është zbuluar data e themelimit të Jogasë si një sistem, ekzistencën e saj që në kohët më të hershme e vërteton një statujë perëndie në pozitën e Jogas, që ka dalë në shesh në gjurmimet që janë bërë në rajonin e Indus. Sipas shpjegimeve të bëra, kjo statujë tregon se në vitin 2500 para erës sonë, populli që ka jetuar para Arjave në rajonin Indus e ka përdorur ushtrimin joga. Edhe në Vedat tregohet se zotrat dhe njerëzit e urtë, në sajë të koncentritimit shpirtëror, fitojnë forcë për të bërë vepra mistere. Në periudhën e mëvonshme mendimet për Jogan janë zhvilluar edhe më tepër. Joga nuk është një mendim dhe një teknikë e posaçme vetëm për indusët. Në zhvillimin e saj vend të rëndësishëm zënë edhe xhajnistët dhe budistët. Indusët me këtë metod të të menduarit dëshirojnë të formojnë lidhje me Vishnu dhe Shiva dhe të bashkohen me Absoluten Abstrakte; ndërsa xhajnistët dhe budistët këtë teknikë e shohin si shpëtim dhe udhëzim.

Në sistemin Joga janë përvetësuar mendimet filozofike të Shankjasë në lidhje me kozmologjinë, fiziologjinë dhe psikologjinë. Ajo që Jogan e ndanë nga Shankja është se, Shankja e kundërshton mendimin ateist, ndërsa ekstazën dhe hipnozën i pranon si zgjidhje më me influencë për të arritur diturinë që çon në shpëtim. Qëllimi i orientimit drejt një zoti personal të sistemit Joga është që t'i kënaqë ata që besojnë në Zotin. Sipas Jogasë, ekzistenca e Zotit është e njëjtë me shpirtin e pafillim dhe pambarim të njeriut. Dallimi në mes Zotit dhe njeriut është në marrëdhëniet me materien. Marrëdhëniet e Zotit me materien nuk janë ndërprerë krejtësisht, siç është rasti me shpirtërat e shpëtuar. Sikur të ishte ashtu atëherë në Zotin nuk do të kishte vetëdije. Megjithatë, Ai është i pastër nga elementet materiale dhe është bashkuar me një substancë origjinale dhe të pastër. Për këtë Ai është pronar i urtësisë dhe i forcës së lartë. Atij i mungon cilësia e lindjes, e mëkatit dhe e shpërblimit.

Librat të cilët shqyrtojnë këtë sistem, kanë shqyrtuar në imtësi edhe atë se si mund të koncentrohen mendimet në një pikë; si mund t'i tërheqim dhe t'i paaftësojmë ndjenjat nga lëndët që janë shkak për shqisat; si mund të anulohen mendimet që u janë nënshtruar ndikimeve të botës së jashtme dhe si mund të koncentrohen ato në atman. Thuhet se, kur ushtrimet Joga të bëhen në mënyrë të rregullt, e shpëtojnë njeriun nga aspiratat natyrore, ia mundësojnë të arrijë diturinë e udhëzimit dhe ia zhdukin vështirësitë. Hipnoza që mund të ngrihet në lartësi dhe të zbresë në thellësi, pengon që mendimet të shpërndahen në drejtime të tjera. Edukimi Joga përbëhet nga një sërë fazash nëpërmjet të cilave duhet të kalojnë ithtarët e saj. Në mesin e tyre ka lëvizje të ndryshme siç është të numërosh frymëmarrjen, të ndërpresësh frymëmarrjen dhe t'i përqëndrosh sytë në një pikë të caktuar, si në majë të hundës, në kërthizë etj., e cila quhet me emrin “asana”. Besohet se në Yoganidra (në gjumin e Jogas), që është ushtrim për humbjen e vetëdijes, jeta merr fund. Ndërkaq kjo nuk është asgjë tjetër vetëm se një gjumë hipnotik. Përsëri, forcimi i trupit sikur të jetë një copë dërrase, si rezultat i ngulitjes së syve në një pikë të vogël, quhet “trataka”. Ai që i bën këto ushtrime arrin në dituritë e larta. Me fuqinë e lartë shpëirtërore shkrihen ndjenjat e urisë dhe etshmërisë, trupi nuk lëndohet me gjëra me majë të mprehta, trupi bëhet i padukshëm, mund të shëtisë nëpër hapësirë. Së fundi shpirti, ndahet plotësisht nga materia, zhduken forcat shpirtërore që grumbullojnë karma të reja në ndërdije. Shkenca e Jogasë është bërë themel i sistemit të mendimit edhe të xhajnizmit edhe të budizmit.

Joga klasike në hinduizëm është përcaktuar me 194 sentenca në veprën me titull “Yoga Sutra”. Autori i këtij teksti llogaritet të jetë i dituri Patanzhali. Nuk dihet se kur është shkruar vepra. Gjegjësisht indianët, Patanzhalin shkrimtarin e këtij libri, dhe gramaticientin Patanzhali që

ka jetuar në shek. II. para erës sonë, i pranojnë si njerëz të njëjtë. Megjithatë, ka të tillë që supozojnë se Yoga Sutra është shkruar rreth viteve 420 të erës sonë dhe se shkrimtar i këtij libri është dikush tjetër e jo gramaticienti Patanzhali. Sot Yoga Sutra haset edhe në gjurmët e mendimit budist. Nëse Sutra mbështetet apo jo në një tekst më të vjetër është temë diskutabile.

Si në shumë sisteme edhe në sistemin Joga janë bërë përpjekje për reforma. Në vitin 1861 Shiv Dayal Singh, është inspiruar nga Kabiri dhe ka mësuar një misticizëm mbifetar dhe ka zhvilluar një Joga personale. Sot, komuniteti i tij me emrin “Radhasvamis”, jeton në Indinë Veriore.

Një doktrinë të re të Jogasë, nxënësve që janë grumbulluar rreth tij ua ka mësuar edhe Aurobindo Ghosh (1872-1950) nga Bengali. Ai në këtë ka kërkuar që me sintezën e mendimit perëndimor dhe indian, njeriun ta furnizojë me aftësi metafizike.

a. Ananda Marga

“Ananda Marga” mund të përkthehet si “Rruga e Lumturisë”. Ky komunitet u formua më 1955 në krahinën Bihar të Indisë. Ai pretendon të ndihmojë në përparimin social dhe shpirtëror të njerëzimit. Themeluesi i saj është Prabhata Ranzhana Sarkar. Ithtarët e tij i thonë “Margi”. Ka lindur më 1921 në një familje mesatare. Shkoi në lice në Kalkuta dhe deri në vdekjen e babait të tij punoi si “gazetar”. Pastaj hyri në grupin Tantra-Joga-Meditacion. Për ta zhvilluar edhe më tepër teknikën e vjetër të Jogas, u mor me psikologjinë dhe sociologjinë moderne. Vetveten e ka paraqitur si “manifestim të hyjnisë” (Taraka brahma). Fraksioni mbron mendimin se, individin dhe shoqërinë, me ushtrimet e Jogas dhe meditacionit, do t'i lartësojë moralisht do t'ua mundësojë arritjen e lumturisë. Mendohet se në botë ata kanë afër 2.5 milion simpatizues, të cilët gjenden në Indi, Amerikë dhe Evropë.

b. Lëvizja Neo-Sannyas Bhagawan Shree Rajneesh

Në lagjen Koregaon të qytetit Poona të Indisë gjenden ndërtesa të Organizatës Ashram. Këto ndërtesa, si Shtëpia e Krishnasë, Shtëpia e Zaratustrës, Shtëpia e Lao Tzusë përfaqësojnë shpirtin universal të komunitetit. Anëtarët e Ashramit janë përafërsisht 4/5 perëndimorë, 1/5 nga populli vendas. Lideri i komunitetit me emër “Bhagwan Shree Rajneesh Movement” pranohet si person i ngjashëm me zotin. Rajneesh Chandra Mohan ka lindur më 1931 në krahinën Madhya Pradesh. Në moshën 21 vjeçare përjetoi një “ndriçim”. Ai e ndjeu se Zoti i është zbuluar atij dhe i ka dhënë shpallje. Studimin filozofik në universitet e la më 1957. E filloi gazetarinë. E shëtitte vendin. I mësoi teknikat e meditacionit. Prej vitit 1966, si ligjërues (i lirë) filloi të shëtitte nëpër qytetet e mëdha të Indisë. Më 1969 nën mbrojtjen e nxënësve të tij formoi Ashramin e vet. Ceremonia-Tantra e tij filloi t’ia tërheqë vëmendjen popullit. Në moshën 70 vjeçare filloi të vizitohet nga vizitues, shumicën e të cilëve e përbënin nxënësit amerikanë. Ligjëratat i mbante në gjuhën induse dhe anglisht. Pas një kohe nga reagimet e popullit mërgoi në Bombaj. Më 1974 u vendos në Poona, qytet i Universitetit. Formoi ashramin e hapur (për të gjithë). Si alternativë kundër psikologjisë perëndimore vendoi fraksionin Tantra-Joga. Sipas simpatizantëve ai është mjeshër (profesor), avatara e Shivasë, manifestim i nivelit të ulët, zot në formë të njeriut. Në të njëjtën kohë, sipas tyre, ai është një profet, një guru. Si një profesionalist i Psiko-Teknikës moderne ai ka bashkuar rrugë të ndryshme mistike si Tantra, Zen dhe sufizmin, e ka realizuar sintezën Lindje-Perëndim, njerëzve ua ka mundësuar të arrijnë vetëdijen për ekzistencën kozmike. Simpatizues të tij shtohen në shtetet perëndimore.⁵ Është e ditur se edhe në Stamboll ka një komunitet të vogël të tyre. Numri i simpatizantëve në botë supozohet të jetë deri më 300.000.

⁵ Reller, 730-743; Haack, 128-146; Lahnmann, 85-93.

4. Xhajnizmi

Literatura: Ö. Hilmi Budda, *Hint Dinleri*, Stamboll 1953; Helmuth Von Glasenapp, *Die Religionen Indiens*, Tübingen 1943; H. Von Glasenapp, *Die Nichtchristlichen Religionen*, f.114-120.

Xhajna themeluesi i xhajnizmit, është nga Kasti Kshatria, që është klasë e luftëtarëve dhe princave. Atij i është dhënë emri Xhina që ka kuptimin ngadhnjyesi dhe emri Mahavira që ka kuptimin trimi i madh. Xhajna në shek. VI. para erës sonë ka bërë një jetë të thjeshtë, me edukim shpirtëror dhe nuk ka veshur asgjë. Është munduar që doktrinën e tij ta përhapë në mesin e popullit dhe ka përfutur shumë simpatizantë dhe nxënës. Sipas transmetimeve ai ka vdekur në moshën 72 vjeçare, në vendin e quajtur Pava.

a. Librat e shenjtë

Ligjëratat e Mahavirasë në fillim janë transmetuar gojarisht. Në vitin 300 para erës sonë në Pataliputra u mbledh një koncil, i cili punoi për grumbullimin e teksteve të humbura. Ata kanë grumbulluar një pjesë të teksteve, por nuk kanë mundur që të pengojnë zhdukjen e një pjese të madhe të transmetimeve. 980 vjet pas vdekjes së Mahavirasë, në Koncilin e të veshurve me të bardha të tubuar në Vallabhi, pjesët e mbetura të transmetimeve gojore janë përmbledhur në një libër me titull “Siddhanta”. Vepra është në gjuhën prakrite. Në parimet të cilave duhet t’iu përshtaten priftërinjtë bëjnë pjesë legjendat dhe doktrina e xhajnizmit. Xhajnistët e pranojnë se ato janë grumbulluar brenda shekujve V. para e. s.-VIII. pas e.s. Edhe kritikët historikë pohojnë se tekstet më të vjetra të veprës shkojnë deri në shek. III. para e.s.

Ndërsa fraksioni “Ata që vishen me ajër” i xhajnizmit librat e shenjtë të tyre që vishen me të bardha nuk i vlerësojnë si të vërteta dhe nuk i pranojnë. Për ata vendin e këtyre librave e zënë veprat me titull “Vedat”, të cilat janë prodhim i katër grupeve të mëdha të dijetarëve, të cilat përmbajnë historinë botërore të *xhajnistëve*, konceptet për universin, filozofinë e tyre, mendimet e tyre për etikë dhe adhurim (ibadet). Përveç librave që llogariten të vërteta nga ana e të dy fraksioneve, ka edhe shumë libra të tjerë hyjnorë, libra tregimesh dhe traditë etike.

b. Xhajna

Bashkohësi i Budës dhe princi, siç ishte Buda, Tima (Xhajna) si rrugë të tij për shpëtim kishte zgjedhur asketizmin. Pas vdekjes së prindërve të tij, ai e la shtëpinë, gruan dhe fëmijët dhe u bë murg. Pas një viti i hoqi edhe teshat që kishte në trup dhe filloi të shëtisë i zhveshur. Pas meditimit 12 vjeçar nën një dru pranë lumit gjeti shpëtim në reinkarnacion (Samsara). Kështu që u bë një Xhina (ngadhnjyesi), Tirtankara (çelës kalimesh), Mahavira (trim), Bagavat (i përsosur). Pas kësaj ai përmendet me emra të ndryshëm nderi. Është munduar që me ligjëratat e tij të ndriçojë popullin dhe përreth tij ka grumbulluar murgj dhe murgesha. Pas 30 vite jetë shpirtërore në vitin 527 para e. s. vdes në Parapuri. Sipas studiuesve evropianë kjo rastis në vitin 447 apo 467 para e. s. Hyrja e tij në nirvana llogaritet si fillim i kalendarit xhajnist. Bashkësia e tij gjatë kohës është përhapur në Bihar dhe Orissa. Më vonë një pjesë e priftërnjve braktisën traditën e mësuesit që *shëtiste i zhveshur*. Kështu që bashkësia e tij u nda në dy pjesë: Digambara (ata që vishen me ajër) dhe Svet-ambara (ata që vishen me të bardha). Në shek. I. të erës sonë, për shkak të disa çështjeve të tjera fetare ndodhi ndarja definitive në mes dy fraksioneve.

Nën mbrojtjen e sundimtarëve të ndryshëm, në gjysmën e dytë të mijëvjeçarit I. xhajnizmi u përhap në Indinë Veriore, Dekkan dhe Indinë Jugore, ndërsa në fillim të mijëvjeçarit II. u përhap në Guxharat dhe arriti periudhën më madhështore. Regresi i tij filloi me përhapjen në Indi të budizmit dhe islamit. Supozohet se sot ka afërsisht 2 milion xhajnistë.

c. Koncepti për gjithësinë

Sipas xhajnistëve ata që besojnë në këtë fe janë të pavdekshëm dhe të amshueshëm. Gjithësia nuk ka themelues. Gjithësia ka një madhësi importante dhe rreth saj ka një boshllëk. Në këtë gjithësi gjendet toka e rrumbullakët. Ndërsa në mesin e tokës ekziston mali i botës. Detrat dhe kontinentet janë të renditura në formë rrethi rreth Malit të Botës. Ndërsa nën tokë gjendet bota nëntokësore. Këtu jetojnë demonët dhe zanat, krijesat e së keqes. Nën të gjendet ferri, në të cilin gjenden ata që kanë dënime të rënda. Ata aty do të qëndrojnë deri sa të përfundojnë dënimet e tyre. Ndërsa në sipërfaqe të tokës gjendet bota e qiejve të renditur kate kate. Në këto kate të ndryshme sipas forcës së tyre janë të pozicionuara krijesat hyjnore. Edhe pse në mesin e zotrave jetojnë gjatë, përsëri në fund ato zhduken. Mbi botën e qiellrave ka edhe një botë tjetër dhe ajo është vendi misterioz të cilin është kthimi. Këtu qëndrojnë ata që kanë shpëtuar. Ky vend është për ata që kanë shpëtuar prej mundimit të kthimit përsëri në botë. Gjithësia është e përhershme dhe nuk është e krijuar. Këtu rregullat as nuk ndryshojnë, as nuk shtohen, as nuk zvogëlohen e as nuk shkatërrohen. Bota përbëhet prej krijesave të përhershme të gjalla dhe jo të gjalla. Krijesat jo të gjalla janë vendi, lëvizja, qetësia, koha dhe materia. Krijesat e gjalla janë krijesat shpirtërore. Këto janë në masë të shumtë, gjenden në tërë botën, trupëzohen në tokë, në ujë, në zjarr, në erë, në bimë, në kafshë, në krijesat e ferrit, në njerëz dhe në zotëra. Shpirtërat si ekzistenca janë plotësisht të pavarura nga njëra tjetra, por ndikojnë në njëra tjetrën. Çdonjëra është e pakrijuar dhe ka një njësi të pandashme. Çdo shpirt ka kapacitete dhe specifika natyrore të shumta e të pakufizuara. Ai di çdo gjë dhe ka energji të pakufizuar. Kur del jashtë dëshirave dhe brengave gjendet në pozitën e të shenjtës.

Më e rëndësishmja nga krijesat jo të gjalla apo krijesave që nuk janë shpirtërore është materia. Materia krijohet prej atomëve të panumërt, nuk mund të ndahet dhe nuk mund të kuptohet me shqisa. Atomet mund të zgjerohen, të mbështillen dhe mund të mbushen në vende të mëdha dhe të vogla. Çdo atom ka ndjeshmëri për erë, ngjyrë dhe shije. Sipas ligjeve të tyre ata bashkohen mes vete ose me të tjerë dhe kështu krijojnë grupin. Njëpërmjet kësaj nxjerrin në pah dukuri të ndryshme të botës.

Materia mund të ndikojë në shpirtin, në të mund të shkaktojë ndryshime radikale. Materia, e cila mund të ndikojë në shpirtin, diturinë gjenerale dhe energjinë e pakufizuar të shpirtit e mbulon, kështu fuqia njohëse e shpirtit dobësohet, i zvogëlohet forca, i humb specifikat e natyrës së vet, hyn në një trup kalimtar, habitet me brengat dhe dëshirat e veta. Në veten e tij ndërton një fat të caktuar dhe kjo e bën të domosdoshme që ata të ekzistojnë gjatë një kohe të caktuar në njërin nga format e katër krijesave, si kafshë, njeri, krijesë qiellore dhe krijesë ferri. Materiet, që ndikojnë në shpirt, në të krijojnë "karman", e cila, sipas asaj që e pranojnë të gjithë filozofitë indiane, jep vendim për ekzistencën e gjërave substanciale përplot me mistere dhe për ekzistencën e gjallesave.

Marrëdhëniet e substancës shpirt dhe karma janë pa fillim dhe pa mbarim. Kur një shpirt është në gjendje aksioni, atëherë pjesët e materies që gjenden në vendin e okupuar nga ai, ndikojnë në të dhe, sikur që pluhuri ngjitet dhe mbetet në trupin e lyer me vaj, ashtu edhe elementet materiale janë ngjitur dhe kanë mbetur në shpirt. Materiet e marra në shpirt marrin formën e caktuar të karmasë dhe sipas karmasë krijojnë pjesët e ndryshme të trupit. Forma e karmasë, edhe pse është vazhdimi dhe ardhmëria e materies që është mbushur në shpirt, varet nga vlera etike e veprave të kryera nga materia që ndikon në shpirt. Veprat e mira krijojnë karman e mirë, ndërsa veprat e këqia krijojnë karman e keqe. Prodhimi pas themelimit të karmasë është shkak që ajo të zhdukë vetveten. Por në çdo moment, çdo lëvizje është shkak për formimin e karmasë së re, vendin e asaj që zhduket e zë një e re. Kështu që, zinxhiri i ekzistimit si i pafillim dhe i pambarim vazhdon të ndjekë njëra-tjetrën.

ç. Doktrina e shpëtimit dhe udhëzimit

Qëllimi i doktrinës xhajna, si në çdo sistem metafizik të indusve, është që shpirtin ta shpëtojë nga rrotullimi i përhershëm i çarkut të lindjes dhe vdekjes. Është shpëtimi i shpirtit nga mosndryshimi, përsëritja, lodhja dhe kompleksiteti i sansara-së (samsara). Çdo shpirt nuk ka mundësi që ta arrijë këtë qëllim, sepse shumë shpirtëra nga natyra e tyre janë abhavyas, d.t.th.,

shumë shpirtëra nuk posedojnë aftësi dhe dituri për të arritur këtë shenjtëri. Por ai paprerë vazhdon të rrotullohet në rrethin e lindjes dhe vdekjes. Vetëm se, shpirtërat që posedojnë aftësi të posaçme në fund të trupave (duke kaluar nëpër shumë trupa) të panumërt mund të arrijnë në “qetësinë e përsosmërisë” (siddhi, nirvana). Duke punuar në pjekurinë e unit të tyre ata dëshirojnë të ndajnë dhe të shpëtojnë shpirtin nga materia e ndytë. Këtu ka dy çështje me rëndësi. E para është nevoja e pengimit të ndikimit të materies së re karma në shpirt, kurse e dyta është nevoja e zhdukjes së karmasë ekzistuese në shpirt. Mbrojtja nga karma dhe shpartallimi i saj varen nga këto pesë ndalesa: të mos vrasësh, të mos vjedhësh, të mos gënjesht, të mos jetosh pandershëm, të mos mundohesh që me lakmi të tepërt të bëhesh pronar i pasurisë së tepërt. Para së gjithash ka nevojë për një disiplinë të fortë, për një durim ndaj vështirësive, për mbyajtjen e epshit, për studim dhe mendim. Shkurtimisht, është asketizmi i jashtëm dhe i brendshëm ai që hap rrugën e së shenjtës. Vetëm priftërinjtë dhe priftëreshat, të cilët mund plotësisht të braktisin botën, mund të largojnë mendjet e tyre nga të gjitha çështjet e kësaj bote, dhe mund të shpëtojnë, mund të shpresojnë se në fund të luftës së ashpër që bëjnë me epshet e tyre mund në të ardhmen të arrijnë përsosmërinë dhe mund që në të ardhmen të shpëtojnë nga sansara.

Shpirti si një pronar i diturisë së përgjithshme, apo si kavalin, që qëndron në tokë pa brenga dhe pa dëshira dhe që shëtit deri sa të zhduket edhe mbeturina e fundit e karmasë, si kungulli i pastër nga ndytësia që qëndron mbi ujë, pa mos u takuar me asnjë vështirësi materiale lartësohet deri në majë të botës. Arrin afër shenjtërive që qëndrojnë si ombrellë në majë të universit dhe në burimin e sekreteve (Ishatpragbhara), që jetojnë të padukshëm dhe pa trup. Këto më në fund zënë 2/3 e hapësirës në proporcionalitet me krijesat në përgjithësi. Dhe atje shijojnë lumturinë e pafund, të pavdekshme dhe të papakësueshme. Asnjëherë nuk bien në rrezikun e sansarasë. Krahas forcës dhe diturisë gjenerale ata, pa mos u marrë me punë të kësaj bote, jetojnë në qetësi duke ia kthyer shpinën botës.

d. Adhurimi

Udhëheqja shpirtërore e komunitetit xhajna është në duart e priftërinjëve dhe priftëreshave. Sikur priftërinjtë edhe populli kryen lutjet e caktuara ditore. Gjatë adhurimit këndojnë këngë fetare për Tirthankaratë, meditojnë dhe pendohen. Realizojnë lëvizje të caktuara. Mundohen që të mos lëndojnë asnjë gjallesë dhe për këtë ushqehen me ushqime bimore. Pije dehëse nuk përdorin, për arsye se, sipas xhajnistëve në to gjenden gjallesa. Duke u frikësuar mos iu futet ndonjë gjallesë në gojë, pasi errësohet nuk hanë fare. Madje asketët parimorë, nga meraku mos përtypin aksidentalisht ndonjë gjallesë në ajër, rregullisht, sikur kirurgët modernë, gojën e mbyllin me një mbulesë. Janë të njohura spitalet e xhajnistëve për vizitat dhe shërimin e gjallesave, të ndërtuara nga komunitetet xhajniste. Xhajnistët fetarë i japin shumë rëndësi vdekjes nga uria.

Xhajnistët besojnë se në botërat qiellore ekzitojnë shumë zotra. Vetëm se këta i janë nënshtruar reinkarnacionit. Njeriun nuk e ndihmojnë në rrugën e shpëtimit. Edhe Tirthankaratë pasi arrijnë në nirvana, nuk kanë forcë të ndikojnë në ndodhitë botërore. Krahas kësaj atyre iu është kushtuar një kult madh. Kështu që xhajnistët besojnë se me të menduar Tirthankaratë, me të shenjtëruarit e tyre, shpirti do të lartësohet, do të pastrohet dhe për këtë atyre ju bëjnë shumë respekt. I shenjtërojnë dhe i adhurojnë idhujt që gjenden në tempujt madhështorë të xhajnistëve. Përpara tyre këndojnë këngë fetare dhe flijojnë nga pemët dhe perimet. Përpara tyre vëndosin llamba dhe fumigante (lëndë tymosëse), dhe i vajosin idhujt dhe i zbukurojnë me lule. Dhe përsëri i vizitojnë vendet ku besohet se jeton Tirthankara. Nga malet e njohura që vizitohen janë Mali Parasnath, Shatruxhaja, Girnar dhe Abu. Për realizimin e dëshirave botërore ju bëhet lutje Tirthankarasë dhe zotërave, ndërsa disa xhajnistë ju luten edhe zotërave indianë si Bhayron, Hanuman, Ganesha. Adhurimi në tempuj nuk udhëhiqet nga priftërinjtë, por, nga vetë populli. Në disa raste në tempujt xhajnistë haset edhe në brahmanë të cilët punojnë me pagë.

5. Sihizmi

Literatura: G. Tümer-A. Küçük, *Dinler Tarihi*, Botimi 2, Ankara 1993, f.100-106; Abdurrahman Küçük, *Sihizm*, AÜİFD, v.28, 1986, f.391-417; Huzeyfe Sayım, *Sih Dini'nin Kurucusu Guru Nanak'ın Hayatı ve Öğretileri*, (Yüksek Lisans Tezi) Kajseri 1986, 100 faqe.

Sihizmi është një lëvizje fetare e përbërë nga islami dhe hinduizmi. Mendohet se në kohën e tashme ka afër 6-7 milion përkrahës. Edhe pse shumica e simpatizuesve jetojnë në Indi, ata bashkë me simpatizuesit me origjinë indiane janë përhapur në vende të ndryshme të botës, e sidomos në Angli dhe Kanada.

Themeluesi Nanak ka lindur më 1469 në fshatin Talvandi, që tani mban emrin Nankana Sahib, 60 km në juglindje të Lahorës. Fëmijërinë dhe moshën rinore të tij e ka kaluar në fshat. Është martuar dhe ka qenë baba i dy djemve. Bënte pjesë në një kast të lartë. Në fëmijëri mori edukimin tradicional indus. Në moshën e re u largua nga fshati dhe shkoi në qytetin Sultanpur dhe atje punoi si shërbyes i një zotërie musliman. Në kohën e lirë qëndronte i vetmuar dhe zhytej në mendime të thella. Sipas një transmetimi ai e kuptoi "Zotin e lartësuar, që është krijues, i pastër nga frika dhe armiqësia, që nuk ka lindur dhe që ekziston vetvetiu". Ai e ndjeu se është i obliguar të merret me predikimin e tij. Në vitin 1500 e braktisi Sultanpurin dhe filloi të shëtisë dhe të ligjërojë mendimet e tij në lidhje me "Zotin e vërtetë dhe të vetëm". U bë i njohur me ligjëratat e tij dhe vizitoi shumë vende të shenjta të feve të ndryshme, e ndër ta edhe Mekken. Diskutonte me indusët dhe muslimanët.

Fundin e jetës së tij e kaloi në fshatin Kartapur, i cili i ishte dhuruar atij, dhe vdiq në vitin 1539 në moshën 70 vjeçare. U nda nga kjo botë duke lënë pas tij dy djem dhe një numër të madh nxënësish e simpatizuesish.

a. Lindja e sihizmit

Pas përhapjes së islamit në Indi, interesimi i simpatizuesve për njëri-tjetrin, diskutimet e njëshmërisë dhe shumësisë së Zotit, nxitja e sundimitarit të njohur Kabir (1435-1528), dëshira e Shahut të Madh (Ekber Shah, 1542-1605) për bashkimin e feve rreth monoteizmit e rritën edhe më tepër ndikimin e aktivitetit të Nanakut në këtë drejtim. Nanaku, edhe pse nuk ka tentuar që të themelojë një fe të re, ai duke e ngritur politeizmin, sistemin kastian dhe adhurimin e idhujve, kërkoi një kompromis mes islamit dhe hinduizmit. Kjo lëvizje për kompromis nxorri në shesh një sintezë të re. E nxorri në shesh lëvizjen sihe. Ai bashkoi konceptin monoteist islam-besimin në një Zot, dhe konceptet filozofike indiane "*maja*", "*nirvana*", "*reinkarnacion*", kurse besimin hinduist "*avatara*" (reinkarnacioni i zotit) e kundërshtoi.

b. Zhvillimi i sihizmit

Nanaku para se të vdesë, Angadin, njërin prej nxënësve besnik të tij, e obligoi si pasues dhe si trashëgimtar të tij. Pas vdekjes së Nanakut, pasuesit e tij me përvetësimin e konceptit të reinkarnacionit hinduist filluan të besojnë se shpirti i tij ka kaluar në pasuesin e tij "Angad" dhe se shpirti i Nanakut do të vazhdojë të manifestohet në udhëheqësin e ri dhe në gurutë. Komuniteti një periudhë prej 200 vjetësh është udhëhequr nga gurutë, të cilët kanë bartur shpirtin e Nanakut. Ky zinxhir mori fund me vdekjen e Guru Govind Singut X. më 1708.

Së pari Nanaku dhe simpatizuesit e tij janë quajtur "Nanakpanthi", ndërsa më vonë "Sih" (në sanskritishte: nxënës, çirak). Ndërsa ata vetë besimin dhe komunitetin e tyre e quajnë me termin "Gurmat".

Edhe pse Nanaku para vdekjes së tij Angadin e zgjodhi si udhëheqës, një pjesë e nxënësve të tij u bënë ndjekës të djalit të Nanakut, Sri Chandasë dhe formuan komunitetin "Udasis". Këta duke e hequr mjekrën dhe çallmën u ndanë nga sihizmi tradicional. Angadi deri më 1552 i ka grumbulluar vjershat e Nanakut. Libri i shenjtë "Gurmukhi" që përdoret në Penxhab bazohet në

Angadin. Guru i 3. është Amar Das (v. 1574). Ka kontribuar në ceremonializimin e traditave sihe në lidhje me lindjen dhe martesën. Përparim i rëndësishëm në komunitetin sih është arritur në kohën e gurut të 5. Arxhun. Arxhun e ka përfunduar Tempullin e Arit (Harimandir), ndërtimi i të cilit ka filluar më herët në Amritsar dhe ka tubuar librin e shenjtë "Adi Grand". Me vdekjen e tij më 1606, në krye të sihëve si guru i 6. kalon djali i tij Hargobind (v.1664).

Edhe pse në kohën e Rangh Singhut (1780-1830) është themeluar një mbretëri sihe, më 1849 është shkatërruar nga anglezët. Më 1947 edhe sihët marrin pjesë në lëvizjen për pavarësinë e Pakistanit, kështu që është realizuar formimi i një rajoni sih në Penxhab.

c. Besimi dhe adhurimi

Sihët krahas besimit në ekzistencën dhe njësinë e Zotit, besojnë se ai nuk mund që në mënyrë të mjaftueshme të kuptohet nga njeriu që është i vdekshëm. Që njerëzit ta kuptojnë Zotin, ai atyre ju ka dhënë mendjen dhe të kuptuarit. Ai në çdo vend është gati dhe prezent dhe mund të shihet në çdo gjë. Emri i tij në mesin e sihëve është "Nam". Shpëtimi fillon me të kuptuarit se bota dhe gjërat me vlerë janë "maja" bosh dhe gënjeshtare. Në të kundërtën shpirti nuk mund të shpëtojë nga rrethi vicioz lindje dhe vdekje. Librat e shenjtë janë "Adi Granth". *Granth* ka kuptimin *libër*. Ato janë të shkruara në vargje dhe ritme të ndryshme. Një pjesë e madhe e tyre janë të shkruara me shkronja Gurmukhi të gjuhës së vjetër induse. Përafërsisht kanë 1200 faqe. Shtojca është Dasam Granth. Besojnë në atë se veprat e gjallesave ndikojnë në gjendjen e ardhshme të tyre (ndryshimin e karmas) dhe në reinkarnacion.

Adhurimi i tyre përbëhet prej lutjeve drejtuar Zotit, prej larjeve që llogariten si një lloj abdesi dhe shkuarjes për "peligrinazh" në qytetin Amritsar. Adhurim ditor është leximi i Adi Granthit dhe lutja.

Të vdekurit, sikurse indusët, edhe këta i djegin. Lejojnë që të martohen vejanët dhe vejushat. Cigare dhe alkohol nuk pinë. Dënimet për kriminalitetet i paguajnë me para. Rëndësi të veçantë i japin ushtrisë, bujqësisë dhe artit. Ndaj ithtarëve të feve të tjera kanë një respekt të posaçëm.

6. Budizmi

Budizmi, i bazuar në filozofinë indiane Sankya, është shumë i rëndësishëm për kulturën fetare dhe kombëtare të turqve, për shkak se, edhe pse sot ajo është një rrugë që ndiqet nga materialistët bashkëkohorë, para islamit ka qenë fe kombëtare e turqve, kurse më vonë metoda budiste është përdorur edhe në tasavvuf. Emri Buda, që ka kuptimin "i zgjuar, intelektual", është emri i themeluesit të budizmit. Kurse budizëm është emri i fesë, sistemit të besimit të themeluar nga Buda. Në lidhje me sistemin dhe jetën e themeluesit ka shumë diskutime. Më e pranueshmja për vdekjen e Budës është ajo e vitit 483 para erës sonë, por për vdekjen e tij ka edhe transmetime të tjera indiane-budiste si viti 652 apo 353 apo 252 para erës sonë. Llogaritet që sot të ketë afër 250 milionë simpatizues budistë.

Në kohët e vjetra shumë grekë dinin për ekzistencën e brahmanëve në Indi, për ekzistencën e klerikëve budistë me emrin Shramana. Fjalën Shramana e kishin përdorur si Samanajo (në gjuhën pali Samana). Është e shënuar se klerikët budistë kanë ardhur deri në Baktrija dhe Iran. Gjithashtu edhe etërit e kishës tregojnë për Budën dhe mësimet e tij.

Edhe pse në mënyrë direkte në Kur'an nuk diskutohet për Budën, përsëri disa studiues muslimanë fjalën "Dhu'l-kifl" e krahasojnë me emrin *Kapilavasti*, vendlindja e Budës, dhe nga kuptimi ushqim apo ushqyes i fjalës Dhu'l-kifl, mundohen të krijojnë lidhje me emrin e babait të Budës, *Suddhodana* (ushqim i pastër, i kulluar). Ndërsa disa të tjerë, duke u nisur nga fjala "tin"

fik, i sures Tin, supozojnë se kjo simbolizon drurin e fikut nën të cilin Buda ka pranuar shpallje.⁶ Ata mundohen që të formojnë ura në mes të Budës dhe islamit.

Nga fillimi i shek. XVII., si rezultat i rritjes së marrëdhënieve të Evropës me Azinë Lindore dhe Jugore, fillojnë të shtohen edhe njoftimet për të. Kurse studimet e para shkencore fillojnë në shek. XIX. Në këtë fushë rol të rëndësishëm kanë luajtur sinologët, tibetistët dhe indologët. Kështu që më 1882 në Londër themelohet “Shoqëria e Literaturës Pali” që vite me radhë është marrë me botimin e teksteve dhe përkthimeve shkencore. Anëtarët më të njohur të saj janë T.W. Rhys dhe H. Oldenberg. Ndërsa nga fillimi i shek. XX., janë dhënë pas teksteve sanskritishte dhe me punimet e Th. Stcherbatsky, O. Rosenberg dhe të belgut L. De la Vallee janë arritur rezultate të kënaqshme. Kurse në studimet e muslimanëve nuk ka diçka më tepër në këtë temë. Edhe Biruniu, i cili ka patur interesim të veçantë për fetë indiane, tregohet i brengosur për mosgjatjen e asnjë libri budist.

a. Jeta e Budës

Nëse Budën, siç është rasti me themeluesit e feve të tjera, do ta shikonim si një person që ka jetuar në një kohë të caktuar dhe ka themeluar një sistem besimi të caktuar, këtu do të kishim transmetuar vetëm mendimet e jobudistëve në lidhje me atë. Kurse budistët, Budën e shohin në dy aspekte:

Buda historik

Si njeri Buda ka jetuar përafërsisht në vitet 563-483 para e.s. në Indinë Veriore. Vendi ku ka jetuar ai quhet “Tarai”, vend kënetor, me pyje dhe me lagështi. Dokumenti i parë historik në lidhje me këtë çështje është gjetur në vitin 1896 dhe është një monument i ndërtuar nga mbreti Ashoka në vitin 250 para e.s. Mbi këtë përkujtimore gjendet shkrimi “Këtu ka lindur i madhi”. Gjithashtu po në këtë rajon, në njërën prej enëve të gjetura në varrezat në vendin e quajtur “Piprava” në gjuhën dhe shkrimin e vjetër gjendet shprehja “Kjo enë është gjë e shenjtë e Budës së Madh me gjenezë nga Shakja dhe është pronë e Sukitit dhe vlezërve, djemve dhe grave të tij”. Këto dokumente simbolizojnë vendin ku ka lindur dhe është rritur Buda.

Babai i tij Suddhodana, ishte sundues i një principate të vogël të *Mbretërisë Kosala*. Në tekstet e vjetra përmendet si “raxha”. Kryeqyteti i principatës ishte Kapilavastu. Transmetohet se emri i nënës së tij ka qenë Maja që ka vdekur shtatë ditë pas lindjes së Budës. Emri i fisit të tij ishte Shakja; për këtë arsye atij i është dhënë titulli “i vetmuari i fisit Shakja”. Emri i Budës ka qenë Siddharda (i suksesshëm, ai që ia ka arritur qëllimit) ose Sarvarthasidha, që ka të njëjtin kuptim. Kurse emri familjar i tij ishte Gautama. Ndërsa fjala Buda, nuk është emër por atribut i tij, për shkak se ai ka fituar Bodhin (diturinë e thellë). Ai është i zgjuar, e ka njohur të vërtetën. Atij i thuhet edhe “Thatagata” (ai i cili ka arritur përsosmërinë).

Princi Siddharta është rritur si fëmija i një familjeje udhëheqëse dhe të pasur dhe ka marrur edukatën dhe arsimin më të mirë të kohës. Kur arriti në moshën e martesës, u martua me vajzën e xhaxhait, Jashodhara dhe me të pati një djalë me emrin Rahula. Në moshën 29 vjeçare, edhe pse familja ishte kundër, ia ktheu shpinën jetës së kësaj bote dhe u tërhoq në vetmi në Pyllin Uruvela. Ai, për shkak të presionit të mendimit për problemin e ekzistencës dhe qëllimit të njeriut, nuk ishte i kënaqur nga jeta që e jetonte. Së pari, për zgjidhjen e problemit i ka kërkuar brahmanët dhe i ka ndjekur ata. Brahmanët atë nuk e kanë kënaqur. Dhe, për të fituar diturinë e udhëzimit dhe shpëtimit, ka filluar jetën me stërvitje asketike. Pas sfilites që i ka bërë vetvetes dhe që ka zgjatur vite me radhë, Siddharta, nuk ka mundur që edhe me këtë të gjejë atë që ka shpresuar, ai e lë këtë rrugë, vjen nën drurin e fikut të quajtur “druri bodhi” fillon meditacionin. Pasi studioi shtatë vjet, Buda shpall se e ka zgjidhur fshehtësinë e jetës së kësaj bote dhe se e ka gjetur rrugën e shpëtimit nga rrethi i reinkarnacionit.

Pas kësaj, filloi të shëtisë nëpër vend si ligjërues (shëtitës) dhe të sqarojë të vërtetat te të cilat ka arritur. Përfitoi shumë nxënës, mësimet e tij i përhapri rreth e përqark, u dha përgjigje

⁶ Muhammed Hamidullah, *Islam Peygamberi*, Stamboll, 1966, f. 430 dhe në vazhdim.

kundërshtarëve. Kishte mjaft nga ata që me dashuri dhe admirim i dhanë besë se do ta ndjekin, por kishte edhe nga ata që me armiqësi dhe xhelozë u munduan ta vrasin. Kontrollon dhe udhëhoqi fraksionin që formoi dhe punët e tyre. Më vonë atij iu nënshtrua edhe familja e tij. Ndërsa fushë e propagandimit të tij ishte, vendi i vogël i tij dhe komshinjtë perëndimorë dhe jugorë, rajoni Magadha dhe Kosala. Ky rajon përkonte me meridianet 81 dhe 87, në qendrën e të cilit gjendeshin Patna dhe Benares. Sipas trasmetimit, Buda ka vdekur në moshën 80 vjeçare nën drujtë (hijen e drujve) në Kushinagara.

Buda si parim shpirtëror

Që në kohët e hershme njohuritë në lidhje me Budën janë zbuluar me legjenda; ndërsa tani është shumë e vështirë që të ndahet e vërteta historike nga legjenda. Në fakt, për budistët nuk është shumë me rëndësi ekzistenca fizike e Budës. Ai nuk është një profet që sjell lajme nga bota hyjnore. Ai është sqarues i rrugës së shpëtimit, të cilën e ka zbuluar në vetveten e tij dhe lëvizës i "rrethit doktrinor". Buda është shembulli i gjetjes së të vërtetës në personalitetin e tij. Çdo budist Budën mund ta mendojë si ekzistencë personale. Ndërkaq teologët nuk e pranojnë konceptimin e Budës si person. Sipas tyre, Buda është tip i amshueshmërisë, i cili është i shëndritshëm dhe në botë ka ekzistuar në kohëra të ndryshme, në krijesa dhe personalitete të ndryshme. Karakteri i tij personal nuk është me rëndësi. Sipas budistëve që besojnë në reinkarnacion, besimise Buda për herë të parë në botë nuk ka ardhur në vitin 563 para e.s., është shumë normal. Sikur që shpirtërat e tjerë kanë lindur në këtë botë shumë herë, kanë jetuar si kafshë, njerëz dhe zotëra, ashtu edhe Gautama, në kohëra të ndryshme, ka jetuar në vende të ndryshme dhe e ka shijuar fatin e përbashkët të të gjitha gjallesave. Budës për të arritur përsosmërinë shpirtërore nuk i mjafton vetëm një jetë, por qindra vite me radhë duke ardhur shumë herë në botë gradualisht arrin atë përsosmëri. Kjo rrugë është aq e gjatë sa që nuk mund të mendohet. Sipas llogarive tradicionale kjo rrugë është më e gjatë se sa tre periudhat e pafundta (nga Mahakalpa). Nëse do të llogaritej në vite atëherë do të kishte përafërsisht 3×10^{56} . Gjatë kësaj kohe Buda i ka realizuar të gjitha llojet e virtyeve. Shumë statuja të Budës të punuara me dorë, simbolizojnë përgatitjet e gjata të kësaj përsosmërie. Legjendat shpjegojnë luftërat e Budës në jetërat e ndryshme të tij me Mara, zotërinë e të keqes dhe botës, dhe se si Buda flijoi pasurinë dhe sundimin i tij botëror.

Sikur doktrina e Budës të ishte një shpjegim individual, nuk do të ishte një autoritet obligues. Në realitet ai del në shesh nga parimi shpirtëror i natyrës së Budës, që është fshehur në personalitetin e Gautamasë. Për këtë budistët Budën e shikojnë si parim shpirtëror dhe e quajnë Tathagata dhe tregojnë për trupin-dharma të tij. Budën e ndajnë nga trupi historik dhe qëndrojnë në të vërtetën se zinxhiri i Tathagatave të panumërt, të cilët çdo herë shihen në tokë dhe shpjegojnë të njëjtën doktrinë, është njëri nga hallkat e pafundëta. Për këtë edhe Tathagata në aspektin e ekzistimit është një komponent i një grupi. Arti budist me shtatë drunj simbolizon shtatë Tathagat apo Shakjamunin dhe gjashtë pasuesit e tij, poshtë të shëndritur, të cilët kanë arritur të vërtetën. Në Mathura dhe Aganta shtatë Budat janë bërë në formë të njeriut dhe në praktikë njëri nga tjetri nuk mund të ndahen.

Ndërsa trupin e tij njerëzor e shohin si diç të rastësishëm, i cili mbulon personalitetin e vërtetë të tij. Pas këtij trupi që duket, pranojnë ekzistencën e trupit tjetër, i cili dallon nga trupat normal të vdekshëm, që mund të kuptohet dhe të shihet me syrin e besimit. Budistët këtë e quajnë me emrat si "trup i paprishur, trup i lumturisë etj". Në këtë trup të shndëritshëm dhe të lartësuar gjenden 32 sinjale të mëdha të Budës dhe 80 të vogla. Sidomos, lista e 32 sinjaleve është e pranuar nga të gjitha fraksionet. Për këtë, vizatimet dhe statujat e Budës asnjëherë nuk paraqesin trupin e vërtetë njerëzor të tij. Ato janë shëmbëlltyrë të trupit të shndërritur dhe të lartësuar të Budës. Ky trup nuk është i kufizuar si trupi i njeriut normal. Ai mund të lëvizë në një hapësirë sa një kokërr hardalli dhe me tre hapa mund të ngjitet në qiellin e Indrasë. Studimet perëndimore për Budën historik paraqesin vetëm mendimet e tyre për të. Ato nuk reflektojnë besimin e besimtarëve budistë. Budistët nuk i japin rëndësi Budës historik, por, Budës shpirtëror.

b. Librat e shenjtë

Buda për propagandimin e doktrinës së tij ka vepruar si ligjërues shëtitës. Por, ai vetë nuk ka lënë ndonjë libër. Ligjëratat i ka mbajtur në dialektin e atëhershëm Maghadi (e ngjashme me gjuhën e sotme Bihar). Budistët besojnë se ligjëratat e Budës janë përmbledhur të shkruara në libër me titull Pali-Kanon, me formën e tyre origjinale 400 vjet me rradhë janë transmetuar gojarisht dhe më vonë janë shkruar. Ndërsa studiuesit shkencorë këtë e shikojnë me skepticizëm. Sepse kanë bindjen se, gjuha Pali nuk është e njëjtë me gjuhën Maghadi, poashtu edhe fjalimet e Budës edhe sikur të përkthehen në gjuhën Pali, në një kohë aq të gjatë nuk mund që ta ruajnë origjinalitetin. Megjithatë, nuk ka dyshim se bërthamën e Pali-Kanon-it e përbëjnë fjalët e Budës. Pali-Kanon përbëhet nga një numër i madh librash. Në brendi ka shumë përsëritje. Vepra ndahet në tre pjesë të quajtura Pitaka (shportë): Vinaja-Pitaka (shporta i disiplinës së rendit), Sutta-Pitaka (shporta e doktrinës) dhe Abhidhama-Pitaka (shporta e besimit filozofik skolastik). S'ka dyshim se i fundit i takon periudhave më të vonshme. Sipas budistëve ai është një libër i të vërtetave të sqaruara nga ana e Budës, jo për njerëzit por, për zotrat.

Kurse shkrimet e shenjta të periudhës së mëvonshme shpjegohen në forma të ndryshme. Për shembull këtyre u thuhet "Praxhnparamita-Sutra" (Tekste nga besimi i përsosur) dhe të gjithë budistët besojnë se këto janë të shpallura nga vetë Buda; pasi për njerëzit e rëndomtë janë të vështira për t'u kuptuar, janë të fshehura në pallatin e përbindëshve nëntokësorë; me përshtatshmërinë e kohës (me pjekjen e kushteve), nga ana e dijetarit të njohur Nagar Xhuna janë nxjerrur nga nëntoka në sipërfaqe. Përsëri, pretendohet se librat e shkruar më vonë dhe të cilat i ngarkohen Budës, nuk janë të shkruara prej tij si trup material, por, nga Buda si shpirtëror dhe si trup mbinatyror.

Veprat sistematike, titujt e të cilave nuk i dimë dhe që janë të bazuara në Sutrat, mund t'i quajmë si aforizma të Budës, quhen edhe Shastra. Në tërësi literatura e budizmit ka një përmbledhje të gjerë. Për shembull, përkthimi japonisht i Tripitaka-së me emrin "Taisho Issaikyo" është një përmbledhje që përmban 2184 vepra të cilat përbëhen nga 55 vëllime me nga 1000 faqe.

c. Koncepti për Zotin

Përgjithësisht ka pretendime se doktrina e Budës është ateizëm, bile pretendohet se budizmi nga shkaku që nuk njih asnjë zot nuk mund të llogaritet si fe. Përkundër kësaj ka edhe të atillë që pretendojnë se për një fe besimi në zot nuk është nevojë e domosdoshme, kështu që budizmi është një fe pa zot. Që tema në fjalë të jetë më e qartë, është e nevojshme që së pari të përqendrohemi mbi termin zot.

Në çdo fe ekziston koncepti për një fuqi mbinatyrore jashtë njeriut. Kjo fuqi në disa raste është krijuesi i universit, zoti njeri, ndërsa në disa raste është hyjni ose "ligj i universit", që nuk është njeri dhe mendohet si diçka mbinjeri dhe si përfundim kjo fuqi është një grup zotësh ose një grup engjujsh që nuk mund të ndahen qartë nga zotët. Nga këndi i këtyre mendimeve Buda, në lidhje me ekzistencën e një Zoti krijues, nuk ka mbajtur një qëndrim të qartë. Ai këtë temë nuk e ka diskutuar. Edhe budistët duken si të painteresuar për çështjen se kush e ka krijuar gjithësinë, dhe nuk besojnë se nga kjo çështje mund të kenë ndonjë dobi. Udhëzim dhe shpëtim sipas tyre, është shpëtimi nga kjo botë dhe nga brengat e saj, shpëtimi nga reinkarnacioni. Gjithashtu sipas teologjisë brahmane, shpirti që ka gjetur shpëtimin dhe ka arritur në Nirvana është më i lartë se Brahma krijuesi i universit. Sipas budistëve Brahma është përplot me mburrje dhe gjithashtu mburret duke thënë: "Unë jam Brahma, Unë jam Brahma i madh, jam mbreti i zotëve, unë nuk jam i krijuar, unë e kam krijuar univesin, unë jam Zoti i universit, unë mund të krijoj, mund të ndryshoj çdo gjë, mund të drejtoj, unë jam babai i çdo gjëje". Ndërsa Tathagata nga fjalë dhe mendime të këtilla fëmijësh qëndron larg. Budistët me këto bindje Zotin nuk e refuzojnë, vetëm se nuk kanë ndonjë interesim ndaj Tij.

Nëse do të krahasoheshin cilësitë hyjnore në transmetimet mistike dhe Nirvana, do të shihet se në aspektin përmbajtësor në mesin e tyre nuk ka ndonjë dallim të madh. Në budizëm Nirvana nuk ka ndonjë aksion kozmik, bota nuk është botë e Zotit. Për këtë ata mohojnë gjithçka

botërore. Budistët në anën tjetër, besojnë dhe thonë se Nirvana është zot i amshueshëm, i pafund, i palëvizshëm, nuk plaket dhe nuk vdes, nuk lind, nuk është i lindur, është i fuqishëm dhe vendstrehim, vend shpëtimi, është e vërteta më e drejtë dhe më e lartë, është e bukur dhe e mirë, misterioze dhe e pakuptueshme. Në disa raste, edhe Buda mendohet si personifikim i Nirvanas dhe bëhet objekt i ndjenjave fetare.

Budizmi ndaj politeizmit është shumë tolerant. Çdo burim, çdo dru, lumë, gjallesë etj., në vete fsheh një hyjni. Besohet se kjo e mbron zotërinë e vet nga fatkeqësitë si sëmundja dhe zjarri; besohet se ka qenie shpirtërore. Për këtë edhe shumë hyjnive, të cilat mendohen si ndihmës dhe mbrojtës, u bëhet lutje. Lutja drejtuar zotave nuk kundërshtohet, sepse teologët budistë këto i shohin si nevoja të popullit.

Tek budistët koncepti i monoteizmit, në përgjithësi, nuk është fare. Vetëm se disa fraksione në Nepal dhe Tibet, për të formuar një balancë me islamin, përdorin një Buda të fuqishëm, të ditur, të përhershëm pafillim dhe pambarim dhe supozojnë se universi është krijuar me anë të meditacionit dhe ekzistimit të Budës.

Sipas budistëve, karma është fuqia e vetme që udhëheq çdo gjë. Është një "ligj i universit" i përhershëm dhe ndaj akteve praktike reciprokisht e paraqet vetveten. Në budizëm e kundërta e Zotit të feve që besojnë në Zot mund të thuhet se është ky parim. Edhe pse nuk besohet në një Zot të përhershëm, besohet në zotët si Brahma dhe Indra, që janë të vdekshëm dhe të nënshtruar karmasë. Sidomos ng ana e popullit për pasuri botërore u bëhet lutje atyre; por, këto nuk kanë asnjë ndikim në çështjet e shpëtimit dhe universit. Fraksionet si mahajana dhe vajhrajana, pasi janë nënshtruar traditave indiane, zotëve u japin rëndësi të madhe dhe i kryejnë veprimet e kultit. Përkundër kësaj, në Siam dhe Kamboxhia, që i përkasin fraksionit Seravada, këto punë i kryejnë brahmanët jobudistë.

ç. Doktrina e udhëzimit dhe shpëtimit

Nuk ka dyshim se mendimet e Budës kanë lidhje të përafërta me filozofinë fetare indiane. Në periudhën kur ka jetuar Buda, zotët e Vedave, që shumica janë fuqi natyrore hyjnuara, kanë filluar ta humbin forcën e tyre. Kërkohej një forcë e re shpirtërore dhe kjo forcë përfshihej në dy terma dhe emra. Atman dhe Brahman. Brahman ishte fuqi në fjalët hyjnore, madhësi mbinatyrore në flijime dhe në fund u bë krijuesi dhe bartësi i universit. Ndërsa Atman, si koncepti "Unë", që është sundues i personalitetit, e lindi konceptin "Unë", që është sundues i universit dhe ekziston edhe vetë në të. Gradualisht, duke iu afruar çdonjërit tjetrit, të shikuar nga dy kënde të ndryshme u dukën si një fuqi absolute e njëjtë. Këtu u zhduk mendimi për Zotin, ndërsa mendimi për fuqinë u bë më i rëndësishëm.

Në Indinë parabudiste, ku mendimi për Zotin ishte i dobësuar, mendimi i shpëtimit dhe i udhëzimit filloi të bëhet i rëndësishëm. Ekzistenca mendohej si mbështjellja e parimit shpirtëror me materien. Rezultati është brenga. Edhe jeta ndijore shihet si brengë, iluzion dhe hutim. Edhe të metat botërore si vdekja, plakja dhe sëmundja janë argumente për ndrydhjen e parimit shpirtëror në materie. Kështu nga dita në ditë kjo dëshirë e shpëtimit nga brenga dhe varësia vjen e bëhet më e gjallë. Ndërsa vdekja, nuk kishte mundësi që të gjallin ta shpëtojë prej botës, sepse këtë e pengonte reinkarnacioni. Vdekja e trupit e bënte të domosdoshëm ekzistimin e një trupi të ri. Njeriu mund të gjente përsëri trup, qoftë në kafshë, qoftë në bimë. Shëtitja e përhershme e shpirtit prej një trupi në tjetrin, prej një gjallese në tjetrën, nuk kishte kuptim tjetër veç se një skllavërie të dhimbshme. Kësaj hutie në oqeanin e lindjes dhe vdekjes i thuhet "sansara". Vendin e shpirtit në mes trupit të njeriut dhe kafshës e caktojnë sjelljet etike. Këtij koncepti i thuhet "karma" (punë, vepër). Karma është tërësi e të gjitha punëve të një jete, ka ndikim edhe në trupin e mëvonshëm. Këtu nuk shihet ndonjë ligj hyjnor. Gjykimi i karmasë është si ligji i natyrës. Pra dhe ky koncept i karmasë e përforcoi mendimin për kërkimin e rrugëve për shpëtim nga trupi, ekzistenca. Përgjigjet e dhëna përfshihen në dy aspekte: E para është rruga Joga, e cila bazohet në përvojën fizike dhe shpirtërore. E dyta është në drejtim të njohjes së anës së vërtetë të ekzistencës. Këtu njihet esenca e ekzistencës. Mësohet se si materia me mashtrime dhe me dinakëri e ka skllavëruar shpirtin dhe kërkohet rruga e shpëtimit të shpirtit nga kjo skllavëri.

Buda, i cili është rritur në këtë rreth që e përmendëm më lart, rrugën që e ka gjetur për udhëzim dhe shpëtim në ligjëratën e tij të mëposhtme e shpallë si katër të vërtetat e shenjta:

“O murgj! Këtu ka dy ekstreme, të mos e refuzosh botën që nuk është e detyruar të nënshtrohet. Cilat thonë? Njëra është dorëzim dëshirave të paqëllimta, të pafisnikshme, të këqia, boshe, të poshtëra dhe që i kënaqin ndjenjat; tjetra është dorëzim i vetvetes torturave të epshit të pafisnikshëm dhe të paqëllimtë. Po, o priftërinj, Tathagata nga të dyja këto ekstreme ka qëndruar larg, shkoi të mësojë rrugën e mesme, që i hap sytë dhe e shndërit mendjen. Është rruga që çon në Nirvana. Por ç’është kjo o priftërinj? Ç’është rruga e mesme, që Tathagatanë e çon në shndërritje, i hap sytë, e qartëson të kuptuarit dhe çon në njohje, qetësi, shndërritje dhe në Nirvana?”

Kjo është rruga origjinale me tetë pjesë: bindje e vërtetë, dëshirë e vërtetë, të folurit e vërtetë, punë e vërtetë, jetë e vërtetë, vullnet i vërtetë, mendim i vërtetë (sati), meditim i vërtetë (samadhi). Po, kjo është rruga e mesme, e cila Tathagatanë e çon në shndërritje, i hap sytë, e qartëson të kuptuarit dhe çon në njohje, qetësi, shndërritje dhe në Nirvana, o asketë!

O murgj! E vërteta origjinale për dhembjet është kjo: Lindja është dhembje, pleqëria është dhembje, sëmundja është dhembje, vdekja është dhembje, të qëndruarit bashkë me atë që nuk e do është dhembje, të ndahesh nga e dashuruara është dhembje, të mos e arrish atë që e dëshiron është dhembje, thënë shkurt këto janë shkaqet e ekzistimit të dhembjes.

O murgj! E vërteta mbi origjinalitetin e burimit të dhembjes është kjo: ambicia është ajo që çon përsëri në lindje, ajo varet prej dëshirave dhe dhembjes, ajo këtu dhe atje kërkon qejf, ajo vrapon pas ekzistencës dhe joekzistencës dhe kërkon qejfe ndjenjash.

O murgj! E vërteta mbi origjinalitetin e shtypjes së dhembjeve është kjo: ajo është shtypje e kësaj ambicie në të gjitha ato që janë pa dhembje. Ta braktisë, ta refuzosh këtë ambicie është të mos e pranosh.

O murgj! E vërteta mbi origjinalitetin e rrugës së shtypjes së dhembjes është kjo: edhe kjo është rrugë e njëjtë me tetë pjesë: shiqim i drejtë, të folurit e drejtë, dëshirë e drejtë, punë e drejtë, jetë e drejtë, zell i drejtë, mendim i drejtë, meditim i drejtë.”⁷

Kjo ligjëratë, që përbën themelin e doktrinës, më vonë është zhvilluar kështu:

E vërteta e parë. Ka të bëjë me esencën e dhembjes. Sipas Budës lindja, sëmundja, pleqëria dhe vdekja janë dhembje. Edhe të qëndruarit bashkë me atë që e urren dhe të qëndruarit larg atij që e dashuron është dhembje. Të mos arrish te ajo që e dëshiron dhe e dashuron është dhembje. Shkurtimisht, të përqafosh botën është dhembje.

Në disa raste gjërat të cilat neve na japin qejf, të tjerëve u japin dhembje. Përgjithësisht ndaj qejfeve tona bëhemi të verbër. Ndërkaq, në çfarë mase jemi ortakë me dhembjet e të tjerëve, në atë masë zgjerohet edhe fusha e dhembjeve që i ndjejmë. Për shembull, një pëllumb i pjekur është i këndshëm, por, kjo kënaqësi tek ne vazhdon të ekzistojë derisa i harrojmë ndjenjat e pëllumbit. Nëse ne për t’i realizuar dëshirat tona e prishim lumturinë e tjetrit, ne bashkë me gëzimin e lartësimit dhe të suksesit në ndërdije ndjejmë një ndjenjë fajësimi.

Edhe gjërat, edhe pse në disa raste janë gëzimprurëse, që varen nga brenga e mbrojtjes dhe frika e humbjes njeriut i sjellin mundime. Budistët kësaj i thonë “*mundimi i kthimit*”. Për shembull, kjo është sikur atyre që, për shkak të frikës se mos u vidhet perla, u ikën gjumi. Vetëm se ata të cilët janë të shpëtuar nga kjo ndjenjë e flakin frikën, arrijnë lumturinë shpirtërore.

Aspiratat botërore nuk mund të jenë të mjaftueshme në shuarjen e dëshirave të thella shpirtërore. Sa do që të punojmë në kënaqjen e vetvetes tonë, në pafundësinë e iluzionit nuk mund të arrijmë kënaqësinë e vërtetë. Ajo që qejfet janë kalimtare i hap rrugë pangopësisë, ndërsa shpirtin e shqetëson.

E vërteta e dytë. Ka të bëjë me problemin e burimit të dhembjes. Burime të dhembjes janë qejfet, që gjallesat i çojnë prej lindjes në lindje, dhe dëshira për të jetuar apo dëshira për t’i kënaqur qejfet, që i shoqërojnë dhembjet. Ajo është dashuria ndaj jetës, etja dhe dëshira për të

⁷ Johannes Lahnamann, *Weltreligionen im Unterricht*, Teil I, Fernostliche Religionen, Gottingen 1986, f.165.

jetuar. Edhe në raste të sëmundjeve të dhembshme dhe të rënda, për të jetuar edhe pak, flijojmë shumë.

E vërteta e tretë. Çështja e zhdukjes së dhembjeve. Të njohësh ekzistencën se është dhembje, do të thotë të shkrihesh dëshirën për të jetuar, të cilën e ushqejnë ndjenjat dhe shqisat. Sikur që flaka e llambës kur nuk ka vaj shuhet, ashtu edhe gjëja të cilës i thuhet jetë dhe “unë” zhduken sikur t’i shuash dëshirat për të jetuar. Por, dëshirat epshore, sikur urrejtja dhe mahnitja, i nxjerrin në shesh tre dobësitë e njeriut dhe përsëri e ndezin flakën e jetës. Të gjitha dëshirat për jetë vijnë nga etshmëria e epshit për jetë, i cili gjithmonë e shton peshën e karmasë. Kështu që jeta vazhdon të rrjedhë me një përsëritje të përhershme. Përkundër kësaj njohja e Skandhasit (se bota dhe jeta janë dhembje), i dobëson lidhjet e botës. Ndërsa etshmëria, e cila është kundër të jetuarit, zhduket me zhdukjen e katër të këqijave themelore të botës, të cilat janë: dëshirat epshore, qejfet për të ekzistuar, besimet e kota dhe injoranca.

E vërteta e katërt. Ka të bëjë me rrugën që çon në largimin e dhembjeve. Këto janë tetë rrugët e shenjta:

Besimi i drejtë, të duash drejt, të flasësh drejt, të lëvizurit drejt, të jetuarit drejt, vendimi i drejtë, të menduarit drejt (sati), të medituarit drejt.

E para nga katër të vërtetat e shenjta neve nuk ka rëndon shumë. Ndërsa të tjerat ballafaqohen me kundërshtimet e epshit tanë. Normalisht ne nuk e pëlqejmë aq okupimin me dhembjet. Ato mundohemi t’i hedhim pas perdes së ndjenjave tona. Besojmë se të merresh me to do të thotë që jetën ta vështirësosh. Sa që, duke u larguar nga të shprehurit e drejtpërdrejtë të tyre, mundohemi që t’i shpjegojmë të maskuara. Për këtë dhe në çdo gjuhë hasim në shumë terma të formave të ndryshme dhe të maskuara, që kanë të bëjnë me vdekjen, jetën seksuale, sëmundjen, procesin e tretjes etj. Për shembull, në lidhje me vdekjen përdoren edhe shprehjet: njeriu nuk vdes ai jep frymën e fundit, ai zhytet në gjumin e përhershëm, ai ndahet nga bota, ai kthehet tek krijuesi, ai shkon në anën tjetër, ai takohet me mëshirën e të vërtetit etj. Të gjendurit ballëpërballë me realitetin e vdekjes shpreh një brengë të panjohur, mundohemi që të vërtetën ta shprehim në mënyrë indirekte. Që të mos e shohim realitetin në ngjarjet zemëruese i mbyllim sytë tanë. Mërzitemi të shohim trupin dhe e kthejmë fytyrën. Me një shprehje tjetër, për të marrë shijen e jetës, për të qëndruar larg dhembjeve, sikur struci që kur e sheh gjahtarin, kokën e fut në rërë, sytë i mbyllim. Edhe Buda thotë se në botë çdo gjë, edhe këto të vërteta nga përmendja e të cilave u përmbajtëm, është dhembje. Për të shpjeguar se të kuptuarit e këtyre të vërtetave nuk është shumë vështirë, jep një shembull:

“Dy shtiza të hedhura nga larg njëra pas tjetrës, që të qëllojnë në një birë të gjilpërës është shumë vështirë. Që një qime e ndarë në një qind pjesë, të zërë apo ta shpojë një qime tjetër të ndarë në po aq pjesë është shumë më vështirë. Ndërsa, të kuptuarit e të vërtetës se çdo gjë në botë është dhembje, është shumë më vështirë se këto.”

Sidomos për popullin ka pesë ndalesa etike:

“Do të qëndroj larg vrasjes së krijesave të gjalla;
Do të qëndroj larg nga papastërtia/padëlirësia;
Do të qëndroj larg nga marrja e asaj që nuk më jepet;
Do të qëndroj larg gënjeshtërisë;
Do të qëndroj larg çdo materieje dehëse dhe narkotike.”⁸

Më vonë priftërinjtë këtyre ua kanë shtuar edhe pesë ndalesa të tjera. Këto janë:

“Të qëndruarit larg të ushqyerit të pakohë; të qëndruarit larg nga vallëzimi, kënga, muzika dhe lojërat publike; të qëndruarit larg çdo stolie dhe të stolisurit me kurorë, larg erërave të mira dhe kremrave të ndryshme; të qëndruarit larg të fjeturit në krevate të mëdha dhe të larta.”⁹

Budizmi nuk i pranon kastat shoqërore. Budistët thonë se, “sikurse lumenjtë që pasi që derdhen në dete e humbasin emrin e tyre, ashtu edhe emrat e kastave humbasin pas futjes në rendin e Budës”. Varfëria që paramendohet për priftërinjtë, nuk e përfshinë edhe popullin.

⁸ Lahnmann, f. 166.

⁹ Vep. e cit.

Mundimet e popullit për tregti, bujqësi, ushtri, për shtimin e pasurisë dhe për të shpëtuar nga vjedhësit, nuk shihen si të vogla. Ata thonë se, nuk do të habitemi dhe nuk do të gëzohemi as në fitim dhe as në humbje.

d. Koncepti për jetën e pas vdekjes

Budizmi mëson se, shpirtërat përsëriten në forma të ndryshme të krijesave dhe trupëzohen. Shpirtërat e atyre që bëjnë punë të këqija, pas vdekjes së bashku me karmanë e keqe një kohë të gjatë dënohen në ferr dhe pastaj lindin në tokë me një trup tjetër. Ndërsa ata që kanë bërë punë të mira, e fitojnë shpërblimin e të qëndruarit në botën e zotave. Ata sipas përsosmërisë shkojnë në njërin prej kateve të parajsës dhe një kohë qëndrojnë atje. Kurse dijetarët, nuk i japin rëndësi as jetës së këndshme të botës së zotave, sepse e dinë se edhe ekzistencat qiellore një ditë do të kthehen përsëri në jetën me mundime të kësaj bote. Edhe jeta e lumtur e zotave është kalimtare. Ndërsa lumturia e vërtetë arrihet me shpëtimin përfundimtar nga dhembjet, gjegjësisht, ajo bëhet vetëm me arritjen në Nirvana.

Ç'është Nirvana? Fjala *Nirvana* ka kuptimin të *shuhet, të fiket, të pushojë*. Sipas mendimit të fraksionit Hinajana, (Nirvana) është shpëtim që në këtë botë nga tre ngarkesa, urrejtja, ambicia dhe shpresa e kotë. Një i shenjtë që e realizon këtë me vdekjen e tij zhduk të gjitha llojet e shkaqeve që e përbëjnë ekzitencën. I zhduk mundësitë për t'u trupëzuar përsëri. Në këtë rast Nirvana do të thotë një hiç. Ka edhe të atillë që Nirvanën e krahasojnë me një vend të zbrazët. Por ky është një hiç relativ e jo absolut. Ata që mund të arrijnë atje, arrijnë dëshirat mbinatyrore të cilat nuk mund të shprehen me fjalë.

Ndërsa fraksioni Mahajana, Nirvanën e krahason me fikjen e llambës dhe mendimin e fraksionit Hinajana e cilëson si një Nirvana pa cilësi. Ai thotë se, me rëndësi është Nirvana e vërtetë dhe e lartësuar të cilën e ka arritur Bodhisattva, që është një gjendje e lëvizshme e jo e palëvizshme. Njeriu i shenjtë që është ngritur në këtë pozitë ka shpëtuar nga injoranca, dhembjet dhe karma dhe në mënyrë të përhershme punon për lumturinë e të gjitha gjallesave.

Budizmi është një sistem që mëson shpëtimin individual. Shpëtimin e përgjithshëm nuk e sheh të mundshëm; sepse numri i krijesave është në një madhësi të pakufizuar. Individit mund të arrijë shpëtimin, gjegjësisht Nirvanën, vetëm duke kaluar nëpër krijesa të panumërta dhe duke e braktisur gradualisht vetveten dhe botën. Budizmi nuk pranon një ditë ringjalljeje dhe llogarie, siç është në islam.

dh. Murgëria (Sangha)

Në mesin e budistëve ndarja më e madhe është midis murgjve dhe popullit, që jeton një jetë normale. Murgëria përbën thelbin e budizmit. Në fakt kushteve për të arritur qëllime të larta mund t'u përshtaten vetëm murgjit. Murgjit jetojnë në bashkësi ose të vetmuar. Murgërisë i thuhet "sangha". Sangha natyrisht përbën një pjesë të komunitetit budist. Përpjesëtimi në mes tyre dallon në bazë të kohëve dhe shteteve të ndryshme. Për shembull, në Kinë në vitin 450 të e.s. ka patur 77258 murgj dhe murgesha, ndërsa pas 75 viteve, në vitin 525 të e.s. numri i tyre ka arritur në 2.000.000. Në Cejlon në vitin 450 të e.s. ka patur 2500 murgj, kurse në vitin 1901 numri arriti në 7300 të tillë.

Murgjit përbëjnë klasën e lartë të budizmit. Me fjalë të tjera vetëm këta janë budistë të vërtetë. Është e pamundur që dallimi jetik të zhduket dhe të bëhet një pajtesë mes murgjve dhe jo murgjve. Sa do që të thuhet se edhe jomurgjit mund të arrijnë në Nirvana, për ta është e domosdoshme që ta braktisin jetën. Një murg me jetën e tij aktuale mund të arrijë në Nirvana vetëm nëse në jetën e mëparshme të tij ka bërë një jetë murgu. Ndërkaq, fraksioni mahajana shkon edhe më tej, dhe e pranon se edhe jomurgu me mundin e tij mund të bëhet një Buda i pavarur. Vetëm se ky është si një njeri në mes të hajdutëve në majë të malit, që dridhet nga frika dhe dëshiron të shpëtojë nga kjo gjendje, ky duhet të punojë që të shpëtojë dhe të urrejë jetën epike.

Jeta në manastir është e përcaktuar në bazë të rregullave Hinajana. Shprehja rrjedh nga

fjala "vinajati" që ka kuptimin "ai që të çon nga ligësia në mirësi, nga kaosi në rregull". Murgjit punojnë që t'i realizojnë rregullat e Hinajanas. Rregulli i manastirit është përcaktuar në rregullat "pratimoksha". Fraksione të ndryshme numrin e këtyre rregullave e tregojnë mes numrit 227 dhe 253. Këto në burime të ndryshme dhe në forma shumë të përafërta përsëriten. Fjala pratimoksha ka kuptimin "të kthesh nga gabimet ose të pasjisësh me parzmore (pancir)".

Jetën e murgut e përbëjnë tre norma thelbësore: varfëria, beqaria dhe qetësia. Murgjit nuk kanë pasuri aspak. Vetëm se atyre u është e lejuar që të bartin një këmishë të gjerë dhe të gjatë të përbërë prej leshi, një pjatë lëmoshe, një gjilpërë, një tespih, një brisk për të qethur kokën një herë në dy javë dhe një kullësë për të filtëruar ujin e pijshëm nga gjallesat e vogla (insektet). Në fillim teshat e tyre bëheshin duke i arnuar/qepur lecat e grumbulluara nga mbeturinat e fshatrave dhe të ngjyrosura me safran/krokull. Më vonë në formë lëmoshe nga ana e besimtarëve filloi t'u dhurohet stof anteri. Teorikisht murgjit ishin të detyruar të jetonin pa shtëpi dhe pa atdhe. Më herët kërkohej që ata të jetonin në pyll, nën qiell, nën hijen e një druri. Vetëm se më vonë, edhe pse e papëlqyeshme, u lejua që të jetojnë në manastire, tempuj, shtëpi dhe shpella dhe jeta e re plot me rreziqe u cilësua si jetë luksoze. Kurse ushqimin e tyre e sigurojnë vetëm me anë të lypjes lëmoshë. Një kohë të gjatë ka qenë i ndaluar edhe posedimi i parave. Pas themelimit të rendit disa nga Vaishe-ja (Vaiseli) u munduan që ta prishin këtë rregull. Kjo çështje u bë shkak i një krize të rrezikshme brenda rendit. Edhe pse më herët ishte marrë vendimi për rregullat, edhe më vonë nga ana e murgjve nuk iu dha rëndësi posedimit të pasurisë si para, tokë etj.

Në rend, guri i lëmoshës është shenjë e lartësimit të Budës. Shumë statuja Budën e paraqesin me tasin e lëmoshës dhe kjo simbolizon të qëndruarit larg pa pjesëmarrje në sundimin e botës. Shumë budistë të mëdhenj pasuesve të tyre më të rinj, si shenjë e dorëzimit të autoritetit, u kanë dhuruar pjatat që i kanë përdorur për mbledhjen e lëmoshës. Murgjit besojnë se lypësia është burim i të jetuarit dhe nuk ndjenjë asnjëfarë poshtërimit. Ata këtë nuk e ndjejnë si përtaci dhe dembeli. Përkundrazi, ata besojnë se kjo ndihmon në verbërimin e epshit dhe në ushtrimet e meditacionit. Gjithashtu besojnë se, dhënia lëmoshës është virtyti më i lartë për dhuruesit. Për shkak të lypësisë në shumë raste ballafaqohen me ngjarje nënçmuese. Ata nuk fyhen edhe nga shprehjet si kokëtullac etj. Ndërkaq sipas tyre, rruga më e mirë e zhdukjes së mburrjes është lypësia. Përsëri ata mësojnë që të jetojnë me pak, të jenë të kënaqur me të dhe të zhdukin skepticizmin dhe zemërimin. Qëndrimi i virtytyshëm, i qetë dhe i shkujdesur ndaj lypësve dhe ndaj pasurisë botërore i forcon besimtarët dhe bëhet shkak për pranimin e kësaj feje nga ana e shumë njerëzve të tjerë.

Që në fillim është themeluar edhe rendi i grave. Sipas trasnmetimit, Buda, për shkak të paqendrueshmërisë karshi tentimeve të dadës së tij Mahapaxhapati dhe nxënësit të tij Ananda-së, kanë dhënë leje për themelimin e rendit të grave.

Beqaria përbën themelin e jetës. Qëndrimet e një murgu ndaj grave dhe murgeshave, të cilat i takon në rrugë, janë të varura prej rregullave definitive. Marrëdhëniet jashtë rregullave, janë shkak për nxerrjen nga rendi. Beqaria (Brahmaxharja) është ideali më i lartë. Edhe në rrezik vdekjeje nuk mund të hiqet dorë nga kjo. Ndërsa fraksioni Tantra çështjen e shikon më mirëkuptim dhe e lejon martesën e murgjve. Mbrojtësi i fraksionit Shonim Shinran është martuar dhe ka jetuar si njerëzit e tjerë.

Paqja dhe qetësia, si në xhajnizëm, urdhërojnë që të mos fyhet asnjë gjallesë dhe bazohen në dy themele: E para është besimi se të gjitha gjallesat janë familje njëra me tjetrën. Ky besim mbështetet në doktrinën e reinkarnacionit. Nëse një krijesë e gjallë sot është njeri, nesër mund të jetë një lepur, pastaj një mollë, pastaj përsëri një kalë etj. Kush sillet keq ndaj një kafshe, ndoshta në një kohë në të ardhmen do të gjendet edhe vetë në gjendjen e keqe të asaj kafshe. Mund të sillet keq ndaj nënës që i ka vdekur apo ndaj ndonjë shoku të tij. Të ndjejmë të njëjtën gjë që e ndjejnë edhe të tjerët, me qëllim që edhe të tjerët të ndjejnë atë që e ndiejmë ne. Nëse ne e zhvillojmë virtytin e ndjeshmërisë nuk do t'u bëjmë keq të tjerëve. Sikurse ne nuk i bëjmë keq vetvetes tonë, ashtu nuk do t'i bëjmë edhe të tjerëve. Me shtimin e dashurisë ndaj vetvetes do t'i bëjmë edhe të tjerët të na duan dhe do ta shembim kufirin ndarës mes nesh dhe atyre.

Ky qëndrim i budizmit ka ndikuar shumë edhe në zhvillimin e marrëdhënieve njerëzore. Në

shtetet, si Burma, ku budizmi është plotësisht i vendosur, miqësia dhe dashamirësia e njerëzve tërheq vëmendjen e vëzhguesve.

Më kujtohet një pyetje: A thua vallë në mesin e budistëve, që nuk i mbytin as gjallesat më të vogla, nuk ndodhin zënka fetare? Për fat të keq, njeriu në çdo skaj të botës është i njëjtë. Edhe pse budizmi nuk është një dogmë, por një rrugë, një filozofi, si në çdo fe tjetër, ka shfaqje jotolerante. Në fetë me doktrinë dogmatike, ai që del nga dogma llogaritet i devijuar (heretik). Ekstremizmi mes tyre pjesërisht mund të shihet i logjikshëm. Është shumë vështirë mbrojtja absolute e mendimit të drejtë dhe të gabuar, doktrina e të cilit është një rrugë, një metodë. Megjithatë në përhapjen e budizmit rol të rëndësishëm kanë luajtur sundimtarët, të cilët kanë përdorur forcën. Kështu që murgjit, kryetarët e shteteve që nuk u kanë shkuar për qejfi i kanë rrëzuar nga fronit. Në vitin 900 të e.s. sundimtari i Tibetit Lang Dharma është vrarë nga një murg. Historia e Tibetit zyrtar, vrasësin e lavdëron, sepse “ai ka treguar mëshirë ndaj sundimtarit dhe ka penguar që mëkatet e sundimtarit të shtohen”. Në vend që ta fajësojnë, ata murgun vrasës e llogaritin prej njerëzve të shenjtë. Në shek. XI. Mbreti i Burmas, Anuruddha, për t’ia marrur shkrimin e shenjtë mbretit të shtetit fqinj, Tathanit, i hap luftë. Edhe njerëzit e Burmas në vitin 1930 nën udhëheqjen e Saja Sanit janë ngritur kundër anglezëve dhe kanë bërë luftë. Kur të përkujtojmë luftërat e Vietnamit dhe të Kamboxhias, shembujt e këtyre mund t’i shtojmë edhe më tepër.

e. Adhurimi në budizëm

Edhe pse në budizëm nuk thuhet asgjë në lidhje me adhurimin dhe ekzistencën e Zotit, përsëri me parimet etike që i ka vendosur dhe kultet e zhvilluara më vonë, ka formuar një kulturë adhurimi. Së pari dolën stupat, në të cilat fshihen kujtimet e Budës, dhe pastaj dolën pagodat, në të cilat ishin të vendosura statujat e Budës dhe të njerëzve të tjerë të shenjtë. Adhurimi dhe respekti ndaj Budës bëhet duke stolisur statujat e Budës me lule dhe veshje dhe duke kënduar lëvdata muzikale. Adhurimi bëhet në mënyrë individuale. Kur hyhet në pagoda nderohet statuja e Budës. Ndizet famigant (me erë) dhe qiri. Bëhet lutje për t’u falur gabimet që janë bërë. Kurse nëpër shtëpi ka një kënd ku gjendet statuja ose fotografia e Budës dhe lutjet bëhen aty.

Budistët, në përgjithësi, të vdekurit i djegin. Por, kjo nuk është një praktikë e përgjithshme. Trupat e atyre që janë të varfër dhe të fëmijëve varrosen. Ndërkaq, familjet e pasura të vdekurit i djegin. Për familjet që kanë dhembje bëhen këshilla fetare dhe ngushëlluese.

ë. Rrymat kryesore të budizmit

Budizmi sot ndahet në dy fraksione kryesore. Këto janë Hinajana dhe Mahajana. Në hinajana bien në sy “Fraksionet e vjetra të urtësisë”. Këto janë shfaqur afërsisht 200 vjet pas arritjes së Budës në Nirvana dhe janë zhvilluar në dy drejtime. Në Indinë Lindore është fraksioni Therevadin, i cili ende sot është fraksion dominues në Cejlon, Burma dhe Siam (Tajlandë). Ndërsa tjetri është Servastivadin, i cili është zhvilluar gjatë 1500 viteve në Perëndim, qendra të të cilit janë Mathura, Gandhara dhe Kashmiri. Edhe sikur të ketë fraksione të tjera, ne për ta nuk kemi njohuri. Edhe pse Mahasanghika, në vitin 250 para e.s. në Magadha dhe në Indinë Jugore veç nga “Fraksionet e vjetra të urtësisë”, formon një fraksion tjetër budist, me zhdukjen e budizmit në Indi, edhe ky fraksion zhduket krejtësisht.

Aspekti liberal i Mahasanghika-së është zhvilluar nën emrin Mahajana, që është një fraksion i ri, dhe brenda 400 vjetësh është ndarë në grupe të ndryshme. Fraksioni Madhjamika i formuar nga Nagarjhuna në vitin 150 të e.s., shpëtimin e sheh në realizimin e urtësisë. Një fraksion tjetër që është afër madhjamikas, shpëtimin e sheh në besim në Budën dhe Bodhisattvanë që është shpëtimtari Budist.

Ndërsa fraksioni jogaxhara, që me ndikimin e filozofisë sankhja-joga është formuar në vitin 400 të e.s. nga Asnaga, shpëtimin e sheh në meditacion dhe trans. Me zhvillimin e Tantrasë në hinduizëm, fraksioni vaxhrajana (qerreja e xhevahirtë), që është formuar në vitin 500 të e.s. dhe është një formë magjike e budizmit, shpëtimin dhe shndëritjen e sheh në ushtrimet magjike.

Është i përhapur, sidomos, në Nepal, Tibet, Kinë, Japoni, Java dhe Sumatra. Gjithashtu edhe nga bashkimi i mahajana-së me shumë elemente lokale kanë lindur shumë fraksione. Nga fraksionet me rëndësi në Japoni dhe Kinë janë han dhe amidizmi, kurse në Tibet Nuing-Ma-Pa.

g. Përhapja e budizmit

Budizmi, edhe pse është një lëvizje pothuajse e murgërisë, ka nevojë për një masë të gjerë të popullit, që me ta të mund të mbijetojë. Siç e pamë edhe më lart jeta e murgjve varet prej masës së besimtarëve të popullit. Murgjit ushqimin e jetës nuk mund ta sigurojnë vetë, por jetojnë me lëmoshën dhe dashurinë e popullit. Ata veten e quajnë përgjegjës për hyrjen e popullit në rrugën e shpëtimit dhe besojnë se doktrina (dharma) duhet të ndahet edhe me të tjerët. Për këtë ekziston edhe një aksion misionarësh i fuqishëm. Mbreti Ashoka, si një sundimtar shembullor, për t'ua bërë të njohur të vërtetën edhe të tjerëve, në shtetet fqinje ka dërguar misionarë. Njëri nga apostujt e Budës, duke qenë Buda gjallë, Purna, për të shkuar vetë si misionar në vendet barbare të quajtura Sronaparanta, kërkon leje nga Mësuesi i tij. Buda mundohet që atë ta bindë që të heqë dorë nga ky vendim dhe pas bisedës së zhvilluar mes tyre Buda i jep leje që të shkojë si misionar:

“Buda: Populli në Sronaparanta është i egër, përdorë forcën dhe është tiran. Karakteri i tyre është të nënçmojnë njëri-tjetrin, të shpifin dhe t'i akuzojnë njerëzit e tjerë. Nëse ty të nënçmojnë me fjalë të këqija dhe boshe, të shpifin dhe të akuzojnë, ti çfarë bën?

Purna: Në këtë rast do të mendoj se populli i Sronaparanta-së është me të vërtetë i mirë dhe simpatik. Sepse mua mund të më rrihnin dhe të më gurëzonin.

Buda: Nëse të rrahin dhe të gurëzojnë, ti çfarë bën?

Purna: Në këtë rast mendoj se ata janë njerëz të mirë dhe simpatikë, se nuk u nisën drejt meje me kamxhik dhe armë.

Buda: E nëse nisen për tek ti me kamxhik dhe armë, ti çfarë bën?

Purna: Mendoj se ata janë njerëz të mirë dhe simpatikë dhe se mua nuk më mbytn.

Buda: Purna, nëse ata të mbysin, ti çfarë bën?

Purna: Në këtë rast mendoj se ata janë njerëz të mirë dhe simpatikë, sepse ata duke mos më dhënë zahmet do të më shpëtojnë nga ky trup i keq. Unë e di se ata murgjit, të cilët janë turpëruar dhe e kanë urrejtur trupin e tyre, i kanë mbytur me armë, i kanë helmuar, i kanë varur ose i kanë hedhur në ndonjë humnerë.

Buda: Purna, ti je shumë trim dhe njerëzor. Mund të jetosh në vendin Sronaparanta. Atje shko dhe mësoi ata, bëhu i lirë si të duash!”¹⁰

Disa supozojnë se hinajana nuk ka bërë aq aksion misionerik sa mahajana. Por, kjo njohje nuk është e qëlluar. Edhe hinajana, sikur mahajana, është përhapur deri në Cejlon, Burma, Tibet, Kinë, Java dhe Sumatra. Ndërsa mbajtja e mahajanasë në Tibet dhe Kinë, është arritur ngase ky fraksion është më i përshtatur për popujt e atij rajoni. Për shembull, Mbreti i Tibetit në vitin 750 në Tibet e ftoi Sarvastivadinin e fraksionit hinajana, i përhapur në atë kohë në Kashmir dhe Azi të Mesme. Por, për shkak që shumica e popullit dëshironin një fe me magji, Sarvastivadini në Tibet nuk arriti sukses.

Të mos ishte mbrojtja e perandorit dhe e mbretit, edhe fitorja e budizmit në Azi nuk do të ishte e mundshme. Mbreti Ashoka (274-236 para e.s.), që është njëri nga sundimtarët më të mëdhenj të Indisë, budizmin e ka përhapur në Indi, Cejlon, Keshmir dhe Gandhara. Sa që ka dërguar misionarë edhe në oborrin grek. Budistët, më vonë, e kanë patur edhe mbrojtjen e Kanishkasë (78-103 t. e.s.) sundimtarit iskit, i cili ka sunduar në Indinë Veriore. Ata kanë shfrytëzuar edhe mundësitë e fisit Pala dhe Harshavardha (606-647), që ka qenë nën udhëheqjen e Bengalit. Ndërsa jashtë Indisë, budizmin e kanë ndihmuar edhe perandorët dhe perandoreshat e Kinës, kanat e Mongolëve dhe burrështetasit e përparuar të Japonisë.

¹⁰ Conze, *Der Buddhismus*, f. 66.

Shumë burra shtetesh për shkaqe politike e kanë përkrahur budizmin. Mungka Kani, aq sa i ka mbrojtur budistët, aq i ka mbrojtur edhe të krishterët nestorianë dhe taoistët. Sipas tij, të gjitha fetë janë si gishtërinjtë e një dore. Kubilaj Kani, edhe pse përparësi i ka dhënë nestorianizmit, edhe budizmit i është përlurur. Mbreti Kanishka, njëherë anë të monedhave që i ka shtypur e ka stolisur me zotët e Iranit dhe Indisë, kurse anën tjetër e ka stolisur me vizatimet e Budës duke qëndruar në këmbë dhe poshtë me shkronja greke ka shkruar fjalët Boddo dhe Boudo. Mbretërit Gupta, i kanë ndihmuar si budizmit, ashtu edhe vishnuizmit. S'ka dyshim se sundimtarët, para së gjithash janë munduar për vazhdimin e sundimit të tyre. Shkaku i paraqitjes së qëndrimeve tolerante ndaj budizmit është se ata krahas besimit të tyre, pak apo shumë janë përkujdesur për sundimin e tyre. Sepse budistët dëshirojnë një qetësi në botë dhe atyre që e duan botën ua lehtësojnë (realizimin e qëllimeve të tyre). Me atë se bota është një vend dhembjeje dhe se duhet të përmirësohen gabimet, i mbulojnë gabimet e udhëheqësve dhe nuk i kritikojnë. Madje, ata sundimtarë që u ndimojnë, i shohin si Bodhisattva. Në një shkrim ujgur të mbetur që nga viti 1326, Xhengiz Kanin e cilësojnë si lindje e fundit e Bodhisattvasë. Sipas njoftimeve mongole, Kubilaj Kani është një Xhakravartin, një njeri i shenjtë. Historianët, sundimtarët e Tibetit dhe të Mongolisë i llogaritin në pëgjithësi si "Buda që jeton".

gj. Budizmi tibetian ose lamaizmi

Fraksioni budist mahajana, i cili në Tibet ka shkelur në shek. VII., atje arriti një zhvillim të posaçëm. Më herët këtu gjendej "feja Bon", e cila bazohet në animizëm dhe shamanizëm, kurse edhe sot pjesëtarët e kësaj feje jetojnë në jug dhe veri të shtetit. Njerëzit që jetojnë në këtë vend malor të Himalajave, veten e shohin nën kërcënimin e forcave të padukshme, magjistarët dhe xhinët i besojnë si shpëtimtarë. Këta gjatë kohës janë bërë murgj budistë. Në Tibet është zhvilluar një krah i fraksionit Mahajana i quajtur Mantra ose Tantrizëm. Shumë ceremoni përplot me fjalë magjike, rite kulti dhe formula betimi, kanë fituar peshë. Fjala "*Tantra*" përdoret për perin që përdoret në endje. Ai llogaritet si "*formulë*" e fshehtë, e padukshme, me anë të të cilës bëhen ushtrimet e përshtatshme. Këtij fraksioni i thuhet edhe "qerreja prej xhevahiri". Këtu me rëndësi është leximi i *Mantrasë*: fshehtësitë e pakapshme me ndjenja dalin në shesh nga fuqia e teksteve me fjalë misterioze. Sikur që është në konceptin e mbikqyrjes në islam, trupi, zëri dhe shpirti ndikojnë bashkërisht. Në ushtrime pozita e trupit është shumë me rëndësi. Në Tantrajana meditacioni bëhet në katër shkallë:

1. Zbrazëtia e teshës,
2. Të menduarit e temave të tantrasë (për shembull, om mani padme hum),
3. Ta përfytyrosh vetveten në formë dhe në vend të shpëtimtarit,
4. Meditacioni për të qenë bashkë dhe një me shpëtimtarin (Buda, Bodhisattva).

Fraksioni posedon një literaturë të pasur. Shumë tekste në gjuhën indiane janë përkthyer në gjuhën tibetase dhe me komentimet e murgjve është formuar një bibliotekë e pasur me shkrime të shenjta sa që përbëjnë mbi 300 vëllime. Kjo seri e librave të shenjtë formën e fundit të tyre e kanë marrë në vitin 1300 të e.s. Organizata e murgjve tibetianë e quajtur Lama, ka treguar një zhvillim të posaçëm. Sepse këtu murgjit janë të ndarë nga kolegët e tyre të shteteve të tjera budiste. Këta nuk merren vetëm me punë fetare, por merren edhe me politikë, shumë poste sunduese i mbajnë në dorë si autoritete botërore. Një e shtata e popullit është në klasën e murgjve. Murgjit me 3000 manastire e kanë në dorë fuqinë ekonomike të shtetit. Për këtë dhe Tibetit i thuhet "parajsa e murgjve". Në fillim nuk ishte e ndaluar martesja e murgjve, për këtë dhe janë formuar fise murgjish sundues. Por, në shek. XV. me përpjekjen e reformatorit Tsung-Khapa (1356-1418), u bë e domosdoshme veshja e teshave të verdha, si shenjë e murgjve, dhe të bartin një pjatë për ndihmë, kurse rreptësisht u ndalua pirja e alkoolit, martesja dhe, sidomos, magjia. Gjithashtu këtyre iu shtua edhe besimi në Lamanë. Prandaj doli "fraksioni i verdhë". Doktrina e Budës mori një kahje të re. Pasardhësit e Budës filluan të kërkojnë në mesin e fëmijëve, të cilët lindin në orën e vdekjes së dalajlamave. Në trupin e ri të fëmijës të gjetur shihet Dalajlama, personi i shenjtë i mëparshëm. dalajlamatë fronin e tyre, që nga koha e Tsung-khapa, e kanë patur në Lhasa, kryeqytet të Tibetit.

Ndërsa Lama i ri, me një sistem të rrallë kërkohet në mes të fëmijëve meshkuj. Që nga shek.

XV. i pari i Lamaizmit ose Budizmit tibetian nuk vjen me trashëgimi gjaku, siç është rasti me mbretërit, e as me zgjedhje, si rasti me papët. Këtu masë është trashëgimia shpirtërore e inkarnacionit. Këtu vështirësia është në njohjen e inkarnacionit të vërtetë apo pasardhësit të vërtetë të Budës. Njohja dhe gjetja shekuj me radhë bëhet me rregulla të njëjta. Për Laman, pasardhësin e fundit, që ka lindur në një shtëpi të një fshati kinez 40 km në lindje të Manastirit Kumbum, 49 ditë pas vdekjes së Lamas së Madh, jepet kjo kronikë: “Tash vizita i bëhet Pabo Dangrubas, i cili ka lindur më 6 qershor 1935. Fëmija ata që hynë brenda, i priti me kujdes dhe briti “Sera Lama” dhe vrapoi drejt prijësit të grupit të udhëtarëve, që ishte i veshur me tesha shërbëtori. Pa ngurruar fare i përqafoi tespihët e mbetur nga Dalajlama i 13. Murgjit të nesërmen erdhën me teshat origjinale të tyre dhe fëmijën e provuan në bazë të parimeve. Ai ishte i detyruar që edhe një herë në mes të katër tespihëve të njëjtë të gjejë tespihët që i ka përdorur më herët Dalajlama. Gjithashtu në mesin e shumë daulleve e ka njohur saktësisht daullen e Dalajlamasë, të cilën e ka përdorur për t’i thirrur shërbyesit e tij. Po ashtu, në të njëjtën mënyrë fëmija, pa mos shëtitur aspak me bastunë të tjerë të stolisur me argjend dhe fildish, menjëherë e mori bastunin e Dalajlamasë së vjetër. Edhe trupi i fëmijës kur u kontrollua, në të u gjetën shenja që argumentonin se ai është inkarnacion i Budës: në të gjendet vend edhe për dy krah të tjerë, që e pëshkruan zotin Patmapani që ka katër krahë dhe kokë të madhe”.¹¹

Çështja e bartjes së fëmijës në Tibet u zgjodh me pagesën e një shume të madhe qeverisë së Çiang Kaj Shek. Edhe pse çmimet e shpëtimit në kontaktet e bëra janë rritur, më 1939 fëmija pati mundësi që ta braktisë Kinën dhe në shkurt të vitit 1940 me një ceremoni u ul në fron në Lhasa. Në të njëjtën kohë bashkë me ceremonitë ai mori edhe tituj dhe emra si, “i Shenjtë, Ligjërues, E Vërteta Absolute, Doktrinë e Vërtetë, Oqean i Madh, Xhevahir i Madh i Fitores”.

Këtu shihen konceptet e para të shamanizmit dhe budizmit. Dalajlama është një mëkëmbës dhe “një Zot që jeton”. Ai është një Buda shpëtimtar. Ai krahas detyrave si ndërmjetësues në mes kësaj bote dhe botës tjetër, shërbime murgërie, ai udhëheq edhe politikën e Qeverisë së Tibetit. Atij i ndihmonte Pançen Lama ose Rinpoçe, i cili qëndronte në Manastirin Taçilhumpol. Edhe ai gjithashtu gjendet në rrugën e njëjtë si të Dalaj Lamasë dhe llogaritet si inkarnacion i Buddha Amitabha. Pançen Lama jeton një jetë shpirtërore si njeri i dytë i Tibetit dhe si një dijetar më i madh. Gjatë kohës kur Dalaj Lama ishte sundimtari më i lartë botëror i Tibetit në fronin në Lhasa, Pançen Lama ishte përgjegjës për punët fetare.

Ndërsa zhvillimet më të vonshme në Tibet situatën e kanë ndryshuar plotësisht. Pas sundimit të Tibetit nga Kina e Kuqe, Pançen Lama si simpatizant i komunizmit e vazhdon sovranitetin e tij politik, kurse Dalaj Lama është detyruar që ta lëshojë shtetin dhe sot të jetojë si refugjat në Indi.

Numërimi i panteonit të zotëve të lamaizmit do të ishte një punë shumë e lodhshme. Këtu bien në sy hyjnitë, hyjneshat dhe format e ndryshme të kulteve fetare, gjithashtu bie në sy edhe një kaos fetar me figura gjigante të trishtueshme dhe të zhveshura të fesë së vjetër Bon. Formën dhe madhësinë e kësaj feje e rritin edhe njëherë recetat e lutjeve, tespihët, prodhuesit e letrave magjike, flamujt e lutjeve, letrat e shkruara me formula të shenjta, rrotat e mëdha të mbushura plot me formula lutjesh që rrotullohen nga kalimtarët ose varen nëpër tempuj. Kur rrotat e lutjes rrotullohen nga era ose nga lëvizja e kalimtarëve shqiptohet formula e lutjes e njohur e lamaizmit, “Om Mani Patme Hum”. “Om” dhe “Hum” janë fjalë magjike të mbushura plot me mistere. “Mani” ka kuptimin xhevahir ose Buda, ndërsa “Patme” lule lotus. Ka të atillë që këto fjalë i komentojnë me kuptime magjike dhe si demon.

h. Budizmi kinez

Sipas transmetimeve të vjetra, budizmi Mahajana për së pari herë në Kinë ka ardhur në vitin 61 të e.s. dhe në shek. e VI. u bë fe shtetërore e Kinës. Budizmi kinez ka krijuar një përmbledhje të shkrimeve të shenjta që për nga përmbajtja janë 700 herë më tepër se Kur’ani. Pjesa më e madhe e tyre është përkthyer nga sanskritishtja dhe janë shkrime Mahajana. Në Kinën e vjetër kjo literaturë voluminoze është bërë shkak për themelimin e 10 fraksioneve budiste. Fraksioni që

¹¹ Schoeps, *Religionen*, f. 208.

është më i përhapur mes njerëzve dhe që i jep rëndësi praktikës është “Çan-tsung” (japonisht Zen) dhe “Tsing-to” (japonisht Xhodo).

Fraksioni Çan-tsung (Zen)

Ky fraksion me meditacion është drejtuar drejt shndëritjes së brendshme. Rrënjët e tij zgjaten deri te Bodhidarma, i cili është njëri prej mistikëve të shek. VI. Sipas transmetimit ky person, ka qëndruar në meditacion nëntë vjet para një muri. Njëra prej fjalëve të njohura të tij është shprehja “Shiko zemrën tënde, aty do të shohësh Budën”. Sipas një thënie të Fraksionit Zen, Buda një ditë, në vend që të sqarojë apo të komentojë doktrinën e tij, përpara dëgjuesve të tij e ka ngritur një lule dhe luleja ka buzëqeshur. Por, këtë përveç një të riu që ka buzëqeshur nuk e ka parë askush tjetër, pasi këtu misteri nuk është në fjalë, por, në kontemplacionin e vetë lules në brendinë e saj.

Metodat shkencore për të kërkuar të vërtetën, gjenden e objektit e shikojnë në aspekte të ndryshme. Për shembull, nëse e studiojnë një lule, atë e studiojnë në aspektin botanik, kimik dhe fizik, e analizojnë dhe mundohen që ta kuptojnë si është dhe çfarë është. Vetëm se, është e pamundur që ta kuptojnë tërë objektin në marrëdhënie të ndryshme. Ndërsa studiuesi me metodat Zen, mundohet që të futet brenda në objekt dhe atë ta shikojë nga brendësia e tij. Të njohësh lulen do të thotë të bëhesh vetë lule, të çelësh si lule, të gëzohesh në diell dhe në shi. Nëse këtë mund ta bëjmë atëherë mund të flasim me lulet, mund të kuptojmë fshehtësitë, gëzimin dhe dhembjet e saj, me një fjalë mund të kuptojmë tërë jetën e saj. Me këtë metodë nuk i njohim vetëm fshehtësitë e universit, por, edhe unin tonë, mund ta njohim unin tonë si hije dhe si objekt, i cili është ndarë në dualizëm, që gjatë tërë jetës ka qëndruar larg vetes ose e ka ndjekur veten. Siç e njohim lulen mund ta njohim edhe veten tonë.

Zeni mundohet që të zbresë në burimin e fuqisë krijuese dhe atje të thithë jetën. Për të zbuluar diç të re shkenctarët vrasin, artistët bëjnë eksperimente, kurse Zeni duke jetuar brenda në objekt mundohet ta shohë të vërtetën. Punon që me anë të meditacionit të arrijë vetëdijen e shpëtimit. Themeluesi i këtij fraksioni Bodhidarma, prej Indie në vitin 520 vjen në Kinë. Më vonë mendimet e tij janë përhapur edhe në Kore dhe Japoni. Ushtrimet e tij bazohen në të qëndruarit drejt, në programimin e frymëmarrjes dhe në koncentrimin shpirtëror. Njeriu që e jeton doktrinën Zen rri, rri, rri. “Në uljen klasike Lotos”, ulet këmbëkryq dhe në këtë interval kohor gjunjët i mbështet në tokë. Sipas këtij parimi trupi qëndron drejt, koka ulet pak, sytë mbeten të hapur dhe shikohet në tokë, duart qëndrojnë në kraharor. Në këtë gjendje të përshtashme mundohet që të programojë dhe të kontrollojë frymëmarrjen. Frymëmarrjen dhe frymëdhënien e numëron me një ritëm. Çdo numërim prej një e deri më dhjetë e përsërit. Vëmendja përqendrohet mbi marrjen dhe dhënien e frymës. Pastaj kthehet në mendime, vizatime dhe në jetën shoqërore. Më pastaj njeriu mundohet që të zbresë në brendinë e tij dhe koncentrohet shpirtërisht.

Fraksioni Tsing-to (Xhodo)

60 % e budistëve kinezë janë anëtarë të fraksionit Tsing-to. Këtu Buda është një dritë e papërcaktuar, ai udhëheqësinë e tij e vazhdon në qiell. Buda qiellor është zot i parajsës apo dritës së përhershme dhe shpëtimtar i besimtarëve. Ai është Zoti i Mëshirshëm dhe Shpirtmadh te i cili mbështeten dhe të cilin shekuj me rradhë i luten murgjit dhe klerikë të panumërt të Lindjes së largët. Populli që nuk dëshiron që të bëhet Arhat (i shenjtë), mjafton që vetëm të besojë. Ai është shpëtimtari qiellor i besimtarëve, besimtari më nuk ka nevojë as për jetë asketike e për vepra të mira. Fraksioni Xhudo, është fe e mëshirës. Buda, besimtarët që i besojnë atij, pas vdekjes së tyre do t'i marrë në parajsë. Kështu që këtu budizmi nuk ka më lidhje me doktrinën Nirvana.

i. Fraksioni Scientologjia

Literatura: Ekrem Sarıkçıoğlu, "L. Ron Hubbard ve Sayentoloji", *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, nr. 1-2.

Themeluesi dhe lideri i këtij fraksioni është amerikani Lafajette Ron Hubbard. Ai ka lindur më 1911 në Tilden (Nebraska-ShBA). Ishte fëmijë i një familjeje krishtere. Pasi babai i tij që ishte oficer marinar u caktua me punë në Azinë e Largët, ai e la liceun dhe shkoi bashkë me familjen e tij. Shëtiti nëpër shtete të ndryshme. Dëgjoi ligjërata nga mësuesit budistë dhe e mësoi dhe përvetësoi budizmin. Pas kthimit në vendlindje e kreu shkollën e mesme dhe studioi inxhinierinë. Aftësinë e tij origjinale e tregoi në shkrime. Për të jetuar filloi të fitojë me shkrimet e skenarëve dhe tregimeve Shkencë-Imagjinatë. Në Luftën e Dytë Botërore u plagos gjatë pjesëmarrjes në Forcat Detare. Në spitalin e vendosur u njoh me mjekë psikoanalistë dhe vetë krijoi teori në lidhje me shërimin e sëmundjeve shpirtërore. Shoqëria, të cilën e formoi me simpatizantët e tij, në vitin 1954 u shndërrua në një lëvizje fetare.

Me anë të sintezave të reja, të cilat përbënin bazën e mendimeve psikoanalitike dhe të metafizikës budiste, vetveten e shpalli si pasardhës të Budës dhe si Mehdi të budizmit "Majtreja". Ai supozonte se, me sistemin dhe metodat që i ka shpikur vetë, njerëzit duke i ngritur shpirtërisht mund të arrijnë në shkallën e zotit (OT) dhe se mund të shpëtojnë nga vorbullat e metempsikozës. Për sistemin e shpëtimit ka shkruar mbi 30 libra, në krye të të cilave qëndron vepra "Daianetics".

Sipas Hubbardit, në pafillim bota materiale nuk ka ekzistuar, por, në pafundësi kanë ekzistuar vetëm shpirtërat. Si rezultat i mendimit të thellë u krijuan elementet fizike si materia, energjia, vendi dhe koha. Shpirtërat këto elemente i kanë përdorur si materiale në krijimin e universit. Historikisht kjo ngjarje ka filluar para 70 x 10.84 trilion vitesh. Shpirtërat duke luajtur me objektet fizike, të cilat i kanë përdorur si lojëra fëmijësh, marrëdhëniet e botës shpirtërore dhe fizike kanë filluar që para 70-74 trilion vitesh. Në këto kohëra filluan të infektohen me materien e krijuar nga vetë ata dhe të gëlltiten prej saj. Ranë në lojën të cilën e luanin dhe e harruan natyrën dhe origjinën e tyre. I humbën aftësitë e tyre të posaçme shpirtërore. Dhe filluan të kuptojnë se nuk kanë diçka tjetër nga shpirtërat që i posedojnë. Kështu filloi, dhe ende është në vazhdim, reinkarnacioni i shpirtërave. Shpëtimi është në të përkujtuarit dhe në të njohurit e së kaluarës dhe ekzistencës së njeriut dhe, gjithashtu, është në veprimin për shpëtim me metoda psikoanalitike që quhen "Daianetics". Po ashtu është në atë që shpirti përsëri të fitojë gjendjen e mëparshme në eternitet, i pastruar nga materia. Kjo është një lloj shkalle perëndie.

Hubbardi nuk njeh një besim në "Zotin", si që është në të kuptuarit e islamit. Çështjes të cilës i thotë hyjnore (perëndi, zot) është "gjendje shpirtërore e pastër, i shpëtuar nga reinkarnacioni, i pastruar nga materia". Në vend të filozofisë së shpëtimit budist, ai bën një komentim të ri dhe në vend të "Katër realiteteve të shenjta" të Budës vë metodën psikoanalitike, të cilën e quan "Daianetics". Hubbard ka vdekur në vitin 1986.

Fraksioni scientologjik punon që mendimet e tij t'i përhapë në shtete të ndryshme të botës. Pengesat, me të cilat ballafaqohet, mundohet t'i kapërcejë duke shfrytëzuar mangësitë juridike.